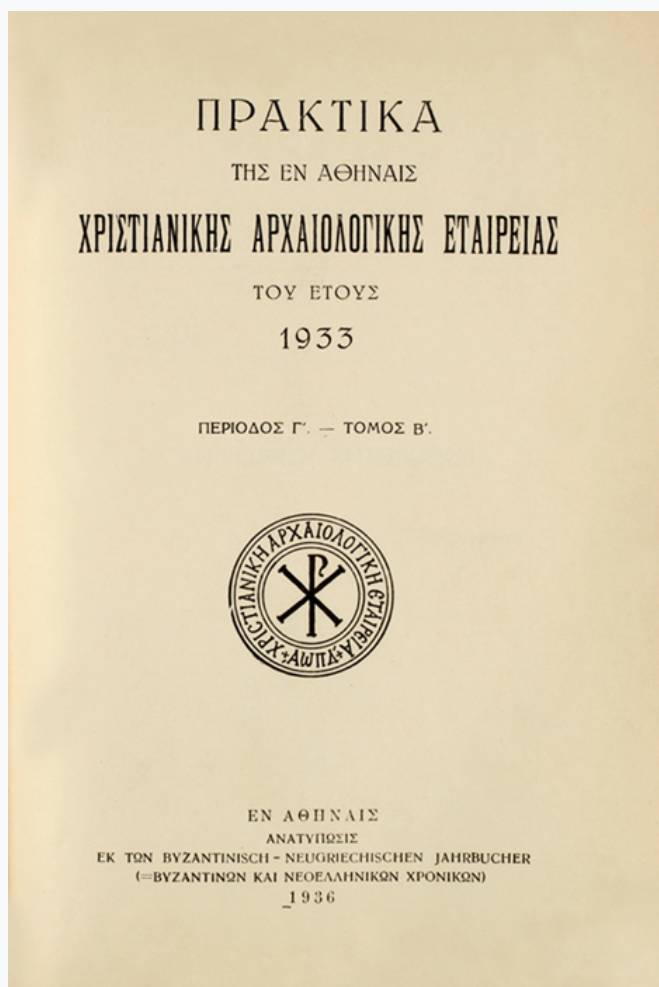

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2 (1936)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριο Αντωνίω Μπενάκη

Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθείς
Προκειμένων και Αλληλουαρίων

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1360](https://doi.org/10.12681/dchae.1360)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Α. Ε. (2013). Περί των εν ταις ιεραΐς ημών ακολουθείς Προκειμένων και Αλληλουαρίων. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2, 17–56. <https://doi.org/10.12681/dchae.1360>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Περί των εν ταις ιεραῖς ημῶν ακολουθίαις
Προκειμένων και Αλληλουαρίων

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1933), Περίοδος Γ'. Χαριστήριον Αντωνίω
Μπενάκη • Σελ. 17-56

ΑΘΗΝΑ 1936

Β'. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ὑπὸ

ΑΡΧΙΜ. ΕΥΑΓΓ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΙΕΡΑΙΣ ΗΜΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΥΑΡΙΩΝ

[*Πηγαὶ καὶ βοηθήματα*: 1. Alt H., Der kirchliche Gottesdienst, Berlin 1851.—2. Ἀποστολικάι Διαταγαί, ἔκδ. Guil. Ūltzen, 1853.—3. Augusti Joh. Christ. Wil., Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie. Τόμοι 12, Leipzig 1817-31.—4. Ἀμβροσίου Μητρο. Καισαρείας, Αἱ ἀρχαιόταται καὶ σύγχρονοι λειτουργίαι. Τόμ. δύο, Κων/πολις 1921-22.—5. Ἀπόστολος, ἔκδ. Μιχ. Ι. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1925.—6. Βογιατζῆ Ἱερων. Ἱεροτελεστικὸν τεῦχος, ἔκδ. Α. Β. Πάσχα, Πάτραι 1893.—7. Daniel H. A., Codex Liturgicus Ecclesiae Universalae, Τόμ. I-IV, Lipsiae, 1847-1853.—8. Δημητριάδου, Τυπικὰ τόμ. I, Κίεβον 1895 καὶ τόμ. III, Πετρούπολιν 1917. Εὐχολόγια τόμ. II, Κίεβον 1901.—9. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα. Ἐν Βενετίᾳ 1839.—10. Goar Jacobi, Εὐχολόγιον, sive rituale Graecorum. Lutetiae Parisiorum 1647.—11. Neale M. Joh., Tetralogia Liturgica. Londinii 1849.—12. Renaudotii Eus., Liturgiarum orientalium Collectio, Francofurti ad Moenum 1847.—13. Συμεὼν Ἀρχιεπ. Θεσσαλονίκης, Κατὰ αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης ὁρθῆς τῶν χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Γιάσιφ τῆς Μολδοβίας 1683.—14. Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας, Γεωργ. Βιολάκη, ἔκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1915, ὅπερ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἀποκαλοῦμεν τὸ ἐν χρήσει Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας—15. Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἱμβρίου, ἔκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι 1919.]

*
* *

Ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις ἀπαντῶσιν, ὥς γνωστόν, βραχύτατοι¹⁾ τινες ὕμνοι ἐκ ψαλμικῶν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον²⁾ συνιστάμενοι στίχων. Ἐκ

1 Οἱ ὕμνοι οὗτοι συνίστανται συνήθως ἐκ δύο στίχων (δίστιχοι), ὁπότε λέγονται *μικρὰ Προκείμενα* ἢ Ἀλληλουάρια, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, ὁπότε καλοῦνται *μεγὰρ Προκείμενα* ἢ Ἀλληλουάρια.

2 Λέγομεν ὅτι συνίστανται, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ ψαλμικῶν στίχων, διότι ἀπαντῶσι παραλλήλως—ἔστω καὶ σπανιότερον—Προκείμενα ἢ Ἀλληλουάρια καὶ ἐξ ἐτέρων βιβλικῶν καθόλου στίχων συγκεείμενα· οἷον ἡ *ὥδῃ τῆς Θεοτόκου* (Λουκ. 1,46-55): «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου...» κατὰ τὰς Θεομητορικὰς ἑορτάς, ἡ *ὥδῃ τοῦ Συμεὼν* (Λουκ. 2,29-32), «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον...» κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς· ἡ *ὥδῃ τῶν πατέρων*: «Εὐλογητὸς εἰ Κύριε... (Δανιὴλ 3,23 ἐξ. προσευχὴ Ἀζαρίου καὶ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν) κατὰ τὰς μνήμας τῶν Πατέρων καὶ τῶν Θεοπατόρων. Ἀπαντῶσι δὲ ὡσαύτως καὶ ἕτερά τινα μὴ βιβλικά τροπάρια, συντεθέντα ὑπὸ ἱερῶν ἐκκλ. συγγραφέων· οἷα τὰ Προκείμενα τῶν μικρῶν ἢ κοι-

τῶν ὕμνων τούτων ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωνται συνήθως τινὲς μὲν Προκείμενα, ἕτεροι δὲ Ἀλληλουάρια, ἐπειδὴ ἐκείνων μὲν προτάσσεται ἡ λέξις Προκείμενον, τούτων δὲ ἡ λέξις Ἀλληλουΐα. Ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν μελέτῃ γίνεται ἡ συνεξέτασις τῶν Προκειμένων μετὰ τῶν Ἀλληλουαρίων, ἐπειδὴ πρόκειται οὐσιαστικῶς περὶ ὁμοειδῶν ἢ συγγενῶν ὕμνων, καταγομένων ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων, ἐπιδιωκόντων τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἅμα δὲ ὑποστάντων τὴν αὐτὴν τύχην καὶ ἐξέλιξιν ἐν τῇ πορείᾳ τῶν αἰώνων. Ἀμφότεροι εἶναι δηλ. βραχεῖς ὕμνοι καὶ διακρίνονται εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους¹⁾, περιέχουσι δὲ ἐννοίας ὁμοζούσας πρὸς τὰς ἀγομένας ἡμέρας ἢ ἐορτὰς καὶ τὰ ἐξυμνούμενα πρόσωπα ἢ γεγονότα. Ἀμφότεροι συνίστανται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ ψαλμικῶν στίχων. Ὅσάκις δὲ δὲν ὑπάρχει μὲν ἡ περίπτωσις τῶν ψαλμικῶν στίχων, συνυπάρχουσιν ὅμως ἐν τῇ αὐτῇ ἱερᾷ ἀκολουθίᾳ Προκείμενον καὶ Ἀλληλουΐα, τότε τὸ β' ἀκολουθεῖ πάντοτε τὸ πρῶτον καὶ συμμορφῶται πρὸς αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ἣν ἀντιλεῖ πάντοτε ἐκ τῆς αὐτῆς, ἐξ ἧς καὶ τὸ α' πηγῆς. Οὕτω, ἐὰν ἐπὶ π. δ. τὸ Προκείμενον τοῦ Ἀποστόλου συνίσταται ἐκ στίχων τῆς ᾠδῆς τῶν Πατέρων ἢ τῆς ᾠδῆς τῆς Θεοτόκου ἢ τῆς τοῦ Συμεὼν κτλ., τότε καὶ τὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου, προτασσόμενον δὲ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου, Ἀλληλουάριον ἀρύεται τοὺς στίχους αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν καὶ οἱ τοῦ Προκειμένου στίχοι. Ἀμφότερα, τέλος, τὰ τε Προκείμενα καὶ τὰ Ἀλληλουάρια, ἀπαντῶσι πάντοτε πρὸ ἀναγνωσμάτων²⁾ καὶ συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ τῆς δηλώσεως τῶν ἡχῶν, καθ' οὓς δέον νὰ ψάλλωνται, ὅπερ μαρτυρεῖ προφανῶς τὸν διπλοῦν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκουσιν, ἥτοι ἅφ' ἑνὸς μὲν νὰ προλαϊάνωσιν πὺς τὴν ἀκοὴν διὰ τοῦ ἡσματος, ἅφ' ἑτέρου δὲ νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν ἀνάγνωσιν διὰ τῆς συντόμου ἐκθέ-

νῶν λεγομένων Ὡρῶν, τῆς Γ'. «Κύριε τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα...», τῆς ΣΤ'. «Ὁ ἐν τῇ ἑκτῇ ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ...», καὶ τῆς Θ'. «Ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς...». Ὅτι δὲ τὰ τροπάρια ταῦτα καλοῦνται καὶ φέρονται ὡς Προκείμενα τῶν Ὡρῶν. ἴδε Δημητριάδου Τυπικὰ Ι. 551. 553.

1 Μεγάλα μὲν Προκείμενα λέγονται τὰ κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἐορτὰς ψαλλόμενα, οἷον τὸ Ἀνάστα ὁ Θεός (ψαλ. 81) κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα κ.λ.π. Μεγάλα δὲ Ἀλληλουάρια λέγονται οἱ κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν Κυριακῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. ἐβδομάδος, ὅπως τὸ Μη ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ παιδός σου (ψ. 68, στιχ. 18. 19. 21) ἀντὶ τῶν συνήθων Προκειμένων, ἢ οἱ κατὰ τοὺς Ὁρθροὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καθόλου, ὅπως τὸ Ἐκ νεκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου... (Ψα. 26, 9. 11. 15.) ἀντὶ τοῦ συνήθους Θεὸς Κύριος, ψαλλόμενοι ὕμνοι.

2 Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου φαίνεται ν' ἀποτελῇ τὸ Προκείμενον τοῦ μικροῦ λεγομένου Ἑσπερινοῦ, ὅπερ φέρεται ἄνευ ἐπακολουθούντων ἀναγνωσμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἡ εξαίρεσις αὕτη εἶναι φαινομενικὴ μόνον, ἐξηγεῖται δὲ ἐκ λόγων συντομίας, ἣν ἐπιδιώκει ὁ μικρὸς Ἑσπερινός. Ὡς μαρτυρεῖται δηλ. ἐκ τοῦ μεγάλου Ἑσπερινοῦ ἐπακολουθεῖ τὸ Προκείμενον πάντοτε ἀνάγνωσις προφητικῶν ἢ ἐτέρων βιβλικῶν περιχοπῶν.

σεως καὶ ἐξάρσεως τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ ἐορταζομένου προσώπου ἢ γεγονότος, τοῦθ' ὅπερ τρανῶς μαρτυρεῖ τὴν ὁμοιογένειαν καὶ τὸ ὁμοειδὲς τῶν ὕμνων τούτων. Φαίνεται μὲν νὰ συνάγῃται ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἔχουσων περικοπὰς Ἀποστολοευαγγελίων, ὅτι τὸ μὲν Προκείμενον δέον νὰ προτάσσῃται τῆς ἀποστολικῆς περικοπῆς, τὸ δὲ Ἀλληλούϊα τῆς εὐαγγελικῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ κανόνα καὶ τάξιν ἀπαράβατον τῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις θέσεως τῶν ὕμνων τούτων, καθόσον καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἔτι μορφῇ τῶν ἀκολουθιῶν ἡμῶν πολλαχοῦ ἐναλλάσσεται ἡ θέσις τῶν ὕμνων τούτων, τιθεμένου τοῦ ἐνὸς ἀντὶ τοῦ ἑτέρου. Οὕτω φέρεται πάντοτε κατὰ πᾶσαν ὀρθρινὴν ἀκολουθίαν τῶν τε Κυριακῶν καὶ τῶν ἐορτῶν πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος ἀντὶ Ἀλληλουαρίου Προκείμενον¹⁾ ἀντιθέτως δὲ κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ψάλλεται πάντοτε Ἀλληλουάριον ἀντὶ Προκειμένου²⁾. Ἀναγράφομεν προσέτι καὶ ἑτέραν χαρακτηριστικωτέραν περιπτῶσιν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Σαββάτου, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀντὶ, ὡς ἔχουσιν Ἀποστολοευαγγέλιον, μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος νὰ παρεντίθῃται κατὰ τὸ σὺνήθες Ἀλληλουάριον, παρεντίθεται τοῦναντίον ἀνεπίγραφος ψαλμός, ὅστις χαρακτηρίζεται καὶ προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ ἐν χρήσει Τυπικοῦ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας (σ. 6.37), ὡς μέγα Προκείμενον³⁾.

Οὗτοι εἶναι οἱ λόγοι, οἵτινες ὤθησαν ἡμᾶς εἰς τὴν συνεξέτασιν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἀμφοτέρων τῶν ὕμνων τούτων, οἵτινες ἄχρι τοῦδε πιθανῶς λόγῳ τῆς βραχύτητος αὐτῶν δὲν προσείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν λειτουργιολόγων, καθόσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν. Κύριον καὶ πρωταρχικὸν σκοπὸν ἔχει, βεβαίως, ἡ παροῦσα ἔρευνα τὴν διαλευκάνειν τῆς ἐννοίας καὶ ἀμφοτέρων μὲν τῶν ὄρων τῶν ἐν λόγῳ ὕμνων, ἰδιαίτερος ὅμως τοῦ λίαν σκοτεινοῦ καὶ αἰνιγματώδους ὅρου «Προκείμενον», ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἔχει δοθῇ ἄχρι τοῦδε ἱκανοποιητικὴ ἐρμηνεία. Ἀλλ' ἐπειδὴ τά τε Προκείμενα καὶ τὰ Ἀλληλουάρια ἀφ' ἐνὸς μὲν προέρχονται ἐξ ἄλλης ὑφῆς καὶ διατάξεως τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀκολουθιῶν, ἀρχαιότερας καὶ διαφόρου τῆς νῦν διαμορφωθείσης καὶ ἐπικρατησάσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπέστησαν σὺν τῇ παρόδῳ

1 Παρομοίως ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα φέρεται Προκείμενον πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου.

2 Ἴδε τὸ ἐν χρήσει τυπικὸν περὶ τούτων. Ὡσαύτως ψάλλεται κατὰ τοὺς Ὁρθροὺς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς Ἀλληλούϊα ἀντὶ τοῦ Θεοῦ Κύριος λόγῳ τοῦ πενθίμου χαρακτηῖρος, ὃν ἔλαβεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ὁ ὕμνος οὗτος. Διὸ ὁ Πτωχοπρόδρομος (2.235) καθαπτόμενος τῶν τρυφηλῶν ἡγουμένων τῶν χρόνων τοῦ λέγει: «Ἐκεῖνοι Θεὸς καὶ Κύριος ψάλλουσι καθ' ἡμέραν, ἡμᾶς δὲ λέγουσι σήμερον ψάλλετε ἀλληλουῖα» (δηλ. νηστεύσατε).

3 Παρομοίως φέρεται Προκείμενον πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ταῖς ἀκολουθίαις πῶν Ὁρῶν (Α', Γ', ΣΤ', καὶ Θ') τῆς Δευτέρας τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος κατὰ τινὰ τυπικὴν διάταξιν περιεχομένην ἐν τοῖς Τυπικοῖς τοῦ Δημητρυέβσκη (III. τόμος 62).

τῶν χρόνων ἐν τῇ ἀναπτυχθείσῃ νέᾳ μορφῇ τῆς διατάξεως τῶν ἀκολουθιῶν τοιαύτην ἀλλοίωσιν, ὥστε νὰ παρουσιάζωνται πλέον ἀγνώριστα, διὰ ταῦτα παρίσταται ἀνάγκη πρὸς ὀρθὴν διευκρίνησιν τῆς σημασίας τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἀρχικὴν τάξιν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀκολουθίαις, ταῖς ἰσχυροῦσαις πρὸ τῆς διαμορφώσεως τῶν νῦν ἐν χρήσει ἀκολουθιῶν.

*
* *

Εἰς τὴν ἐρώτησιν: τίς ἡ ἀρχικὴ μορφή καὶ τάξις τῶν τε Προκειμένων καὶ τῶν Ἀλληλουαρίων ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ἀπαντῶμεν ἀπὸ τοῦδε ἀδιστακτως, ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ὕμνοι, ἐν οἷα μορφῇ φέρονται σήμερον ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις, παρουσιάζονται προφανῶς κεκολωμένοι καὶ ἡκρωτηριασμένοι, παριστάνοντες πενιχρὰ μόνον λείψανα ἄλλων ἀρχαιοτέρων ὕμνων, ἐκτενεστέρων καὶ πληρεστέρων, ἐξ ὁλοκλήρων συγκειμένων ψαλμῶν ἢ ἐτέρων βιβλικῶν ὕμνων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν θέσις ἀπαντᾷ πάντοτε μεταξὺ ἀναγνωσμάτων, τῶν ὁποίων προτάσσονται ἢ ἐπιτάσσονται, ὁ δὲ προορισμὸς ἦτο νὰ ψάλλωνται, καὶ οὕτω καθιδύνωσι διὰ τῆς ψαλμωδίας τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκροατῶν καὶ μετριάζωσι, διὰ τῆς οὕτως ἐπερχομένης ἐναλλαγῆς καὶ ποικιλίας, τὴν ἐκ τῆς συνεχοῦς ξηρᾶς ἀναγνώσεως προσγιγνομένην μονοτονίαν καὶ ἀνιαρότητα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συνευχομένων.

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀκολουθιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν χρήσει μέχρι τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἴσως καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην ἔτι¹⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους δηλ. τούτους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία δὲν εἶχεν ἔτι λάβει τὴν θαυμασίαν ἑκτασιν καὶ τὴν πλουσίαν ἀνάπτυξιν, ἣν ἔλαβεν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, αἱ δὲ ἱεραὶ ἀκολουθίαι διετήρουν εἰσέτι τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀρχαῖκόν χαρακτήρα τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἔσπερηνμένοι τοῦ κατόπιν ἀναπτυχθέντος θαυμασίου καὶ μεγαλειώδους διακόσμου αὐτῶν, ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐν τῇ διμερεῖ αὐτῆς ὑποστάσει, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, ἦτο πολὺν δαψιλεστέρα ἢ μετὰ ταῦτα²⁾. Ἡ ἁγία Γραφή ἦτο τότε τὸ κυριώτατον, οὕτως εἰπεῖν, λειτουργικὸν βιβλίον καὶ ἀπετέλει τὸ κύριον συστατικὸν τῶν κοινῶν προσευχῶν τῶν πιστῶν, περὶ

1 Περιγραφὴν τοῦ ἀρχαιοτάτου τύπου τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας εὐχαριστίας εὐρίσκομεν παρ' Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι (Ἀπολ. I σ. 65-67 ἔκδ. Otto). Περαιτέρω διαμορφωθέντα τύπον αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῷ VIII βιβλίῳ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν περιεχομένη, ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς θεμελιώδης τύπος τῆς κατὰ τὴν Γ'. ἑκατονταετηρίδα ἐπικρατούσης λειτουργίας.—Ποβλ II σ. 57 αὐτόθι.

2 Πλεῖστα περὶ τούτων δύναται νὰ εὔρῃ ὁ ἀναγνώστης παρὰ τῇ Λειτουργικῇ τοῦ Π. Ῥομπότου (Ἀθήναις 1869) σ. 153 ἐξῆς καὶ ἰδιαίτερος παρὰ τῷ Chr. Wil. Augusti, Denkwürdigkeiten aus d. christl. Archäologie, τόμῳ IV. σελ. 75-244.

ὁ συνήπτοντο δειήσεις, εὐχαί, δοξολογίαι καὶ κήρυγμα. «Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ [=Κυριακῇ], λέγει ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος ἀκμιάσας φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστῖνος (Ἀπολογ. Ι κ. 67) συνέλευσις γίνεται καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρως ἐγχωρεῖ¹). Εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προσεστὼς διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν. Καί, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ...». Παρόμοια ἰσχυρίζεται καὶ ὁ σχεδὸν σύγχρονος τῷ Ἰουστίνῳ Τερτυλλιανὸς (de anima c. 9.) «Jam vero prout scripturae leguntur, aut Psalmi canuntur, aut allocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde materiae visionibus subministrantur». Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀλλαχοῦ (Apologet. c. 39) ἀναφέρει ὡς ἓνα τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τῶν συνελύσεων τῶν πιστῶν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν Γραφῶν (commemoratio literarum divinae). Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς Γραφῆς εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν δύνανται νὰ λεχθῇ, ὅτι γενικῶς ἴσχυεν ὡς κανὼν, ὅτι οὐδεμία διάκρισις ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὅτι τὰ βιβλία ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν ἦσαν ἐξ ἴσου—ὡς καρποὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος—ἀποδεκτὰ ἐν τῇ θεῇ λατρείᾳ²).

Ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν δὲ τάξιν ἐν τῇ ἀναγνώσει περικοπῶν ἐξ ἑκατέρας τῶν Διαθηκῶν φαίνεται ἀρχικῶς ὅτι οὐδεμία ἐγένετο διάκρισις, ἐνηλλάσσοντο δὲ ἀδιαφόρως αὐταὶ ἐν τισι τοῦλάχιστον ἐπαρχίαις³). Δεῖφανα τῆς τοιαύτης τάξεως διεσώθησαν ἔτι εἰς τινὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν τῆς Δευτέρας τῆς Μεγ. ἑβδομάδος, τὰς ἀναγραφομένας ἐν τοῖς Τυπικοῖς τοῦ Δημητρίεβσκη (III σ. 62). Ὁ τύπος καὶ τῶν τεσσάρων Ὁρῶν (Α', Γ', ΣΤ', καὶ Θ') ἐν ταύταις ἔχει ὡς ἐξῆς: Προκείμενον, προφητεία, Ἀπόστολος, προφητεία, Ἀπόστολος, Προκείμενον, Εὐαγγέλιον. Μόνον δὲ βραδυτέρον ἐπεκράτησε νὰ συνδυάζωνται ἀμφοτέραι αἱ Διαθῆκαι οὕτως, ὥστε εἰς τὴν Π. Διαθήκην ν' ἀναγνωρίζηται εἰδός τι προτερότητος καὶ ἡ ἐκ τῶν βιβλίων ταύτης ἀνάγνωσις νὰ προηγῇται τῆς ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης⁴). Ἐξαίρεσιν τοῦ

1 Ἡ ἔννοια τοῦ ἐγχωρεῖ εἶναι προδήλως αὕτη: ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ ἀναγινωσκομένου κανονίζεται ὑπὸ τῆς ποσότητος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ σκοποῦ.

2 Augusti Denkw. VI σ. 92 ἐξ.

3 Πρβλ. Augusti Denkw. VI σ. 93 ἐξ.

4 Πρβλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου Τὰ σφζόμενα πάντα (Venetiis 1755), τόμος I σ. 190. «Ὅθεν εἰκότως ἐν κόσμῳ μετὰ τὴν ἀρχαιότεραν παράδοσιν ἡ καινὴ διαθήκη κηρύσσεται, τῆς ἐνθέου ἱεραρχικῆς τάξεως ἐκεῖνο οἶμαι δηλούσης, ὡς ἡ μὲν ἔφη τὰς ἐσομένας Ἰησοῦ θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέλεσε, καὶ ὡς ἐκεῖνη μὲν ἐν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν ἔγραψεν, αὕτη δὲ παροῦσαν ὑπέδειξε. Τῶν γὰρ ἐκείνης προαναρρήσεων ἡ κατὰ ταύτην τελεσιουργία τὴν ἀλήθειαν ἐπιστώσατο καὶ ἔστι τῆς θεολογίας ἡ θεουργία συγκεφαλαίωσις».—Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τοῦ χωρίου παραθέτο-

κανόνος τούτου ἐν μέρει ἀπετέλουν οἱ ψαλμοί, ἐφ' ὅσον ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς λειτουργικὴν χρῆσιν καὶ δὴ ὡς ἄσματα ἢ ὕμνοι ¹⁾). Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Ψαλτηρίου ἀπετέλει ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τούτοις χρόνοις τῆς Ἐκκλησίας—ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρότερον ἐν τῇ Συναγωγῇ—τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῆς ψαλμωδίας (*liber cationum*), διότι αἱ πνευματικαὶ ᾠδαὶ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν ἤρχισαν, ὡς γνωστὸν, νὰ πολλαπλασιαζῶνται κυρίως περὶ τὰ τέλη τῆς Δ'. ἐκατονταετηρίδος, ἐπετάθησαν δὲ ἀπὸ τῆς Σ'. καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅτε ἡ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑμνολογία ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν ²⁾). Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους, λοιπόν, τούτους χρόνους τῆς ἐκκλησίας ἡ ὑμνωδία αὐτῆς, — ἐξαίρεσει πνευματικῶν τινῶν ᾠδῶν, συντεθεισῶν ὑπὸ χριστιανῶν ποιητῶν ³⁾), πάντοτε ὅμως ὀλίγων καὶ σπανίων — ἦτο κατ' ἐξοχὴν καὶ κατὰ κυριολεξίαν *ψαλμωδία*, ἥτοι ᾠδὴ (ψάλσιμον) τῶν ψαλμῶν τοῦ Ψαλτηρίου ⁴⁾),

μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη ἀπόδοσιν αὐτοῦ ἐν παραφράσει ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: «Ἀναγινώσκεται γὰρ τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης πρότερον, εἰθ' οὕτως τῆς νέας, ὅτι ἡ μὲν εἶπε τὰ περὶ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἐτέλεσε· καὶ ἡ μὲν εἰκόνας ἔγραψεν, ἡ δὲ τραπὼς ἐπέδειξε τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν θεολογία καλοῖτο ἄν, ἡ δὲ νέα θεωουρία, ὅτι Θεὸν ὑπέδειξε μετὰ σώματος».

1 Περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν ψαλμῶν ὡς ἁσμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἴδε Augusti Denkwürdigkeiten V σ. 236 ἑξ.

2 Ἡδὴ κατὰ τὴν Ε'. καὶ ΣΤ'. ἐκατοντ. αἱ γνῶμαι ἦσαν διηρημέναι, τινῶν μὲν διατηρούντων μετὰ ἐπιμονῆς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ συνήθειαν, ἐτέρων δὲ ἐπιδιωκόντων τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ πλουτισμοῦ αὐτῶν ἐκ τροπαίων καὶ ἁσμάτων. Ἡ β' τῶν τάσεων τούτων ἐπεκράτει ἰδίως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν πόλεων, ἢ α' παρὰ τοῖς μοναχοῖς ἰδίως τῆς Αἰγύπτου, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὸ ἅσμα καὶ τὰ τροπάρια ἐθεωροῦντο ὡς ἴδιον τῶν κοσμιῶν, οὐχὶ δὲ τῶν μοναχῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν διηγήσεων ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ Συναγωγῇ ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν Πατέρων Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ (Κων/πολῖς 1861). Πρβ. ἰδίως Βιβλ. Β'. ὑπόθ. ια' σ. 39, ἔνθα ἀναφέρεται ἡ γνώμη τοῦ Ἀββᾶ Παμβῶ καταφερομένου κατὰ τῶν ἁσμάτων καὶ τῶν τροπαίων. Παρόμοιαι γνῶμαι ἐκφέρονται ἐν σελ. 40 καὶ 41 αὐτόθι. Πρβλ. περαιτέρω βιβλίον Β'. ὑπόθ. ιβ'. σελ. 42. 43. 44. 65 καὶ 69, ἔνθα καὶ ἀντίθετοι γνῶμαι ἐκτίθενται. Τύπον τινὰ ἀρχαίου Ἑσπερινοῦ καὶ Ὁρθρου παρὰ τοῖς μοναχοῖς τοῦ Ὁρους Σινᾶ κατὰ τὴν Σ' ἐκατ. ἄνευ τροπαίων καὶ κανόνων δύναται νὰ εἶρη ὁ ἀναγνώστης παρὰ τῇ Anthologia graeca carminum christianorum τοῦ W. Christ et M. Paraniica (Lipsiae 1871) σ. XXX.

3 Περὶ ἰδιαιτέρων ὕμνων χριστιανῶν ποιητῶν ὁμιλοῦσιν ἐπὶ π. χ. Εὐσέβιος (Ἐκκλ. ἱστορ. V. 28). Ὁριγένης (κατὰ Κέλσου VIII, 67) καὶ Τερτυλλιανός (de spectac 29) κλ. Τοιοῦτοι ὕμνογράφοι ἀναφέρονται ὁ μάρτυς Ἀθηνογέννης, ὁ Νέπως, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς κλπ.

4 Πρβλ. ὅσα ἀναγράφονται ἐν τῷ Πηδαλίῳ τοῦ Ἀγαπίου καὶ Νικοδήμου (ἐν Ἀθήναις 1886) σελ. 236 ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ΟΕ' κανόνος τῆς Σ' Συνόδου. Ἐνταῦθα μετὰ τὴν δῆλωσιν τῆς ὑφισταμένης διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ψαλμωδίας καὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι δηλ. ἡ μὲν γίνεται μετὰ μέλους, ἡ δὲ ἄνευ μέλους, λέγεται, «ὅτι ἡ ψαλμωδία εἰς τοὺς παλαιοὺς ἐγένετο εἰς τὸ ψαλτήριον τοῦ Δαβὶδ. Δι' ὃ καὶ ἐδιδόχοντο παλαιὰ ψαλτήρια τοις μὲν φωνὰς τῆς μουσικῆς».

παραλλήλως τῶν ὁποίων ἔχρησιμοποιοῦντο καὶ ἕτεροὶ τινες ὕμνοι ἢ ᾠδαὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς διαθήκης¹⁾).

Λόγῳ λοιπόν, καὶ τῆς ἄλλης βεβαίως σπουδαιότητος τῶν ψαλμῶν, ἦν ὁμοφώνως ἐξαίρουσιν οἱ πατέρες καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν λόγῳ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ὡς ᾠσμάτων ἢ ὕμνων, ἀπαντῶσιν ἰδιαίτεροι ὅλως δι' αὐτοὺς διατάξεις ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις. Αἱ διατάξεις αὗται ἔχουσαι ὑπ' ὅψιν ἅφ' ἐνὸς μὲν τὸ καθιερωμένον καθεστὼς τῶν πολλῶν καὶ ἐπαλλήλων ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ συνεχοῦς ἀναγνώσεως τούτων προερχομένην φυσικῶς μονοτονίαν, ἅφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ δραστικὴν ἐπενέργειαν τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου—τοῦ ὁποίου ὁ νῦς καὶ ἡ καρδιά διὰ τοῦ μέλους συναρπάζονται, καθαίρονται καὶ μεταρσιῶνται εἰς τὰς οὐρανίους καὶ αἰὸλους σφαίρας τῆς θρησκευτικότητος, ὅπου ἀναγεννώμεναι μυστικῶς κατέρχονται πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετὰ νέων καὶ ἀκμαιοτέρων δυνάμεων συνεχίσωσι τὴν διακοπεῖσαν ἀνάγνωσιν—ὀρίζουσιν, ὅπως οἱ ψαλμοὶ μὴ ψάλλωνται συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ διακεκομμένως, παρεμβαλλόμενοι μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων, ἵνα διὰ τῆς ἐπερχομένης, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἐναλλαγῆς καὶ ποικιλίας ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ἀποφεύγηται ἡ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως μονοτονία, παρασκευάζεται δὲ εὐαρεστοτέρον ψυχικὸν ἔδαφος διὰ τὴν περαιτέρω συνέχισιν τῆς ἀναγνώσεως. Κυριωτάτη τῶν διατάξεων τούτων εἶναι ὁ 17ος κανὼν τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ τῷ 365 συνελθούσης τοπικῆς συνόδου²⁾. Ὁ κανὼν οὗτος διαλαμβάνει: «*Περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐπισυνάπτειν ἐν ταῖς συνάξεσι τοὺς ψαλ-*

1 Οἱ ὕμνοι οὗτοι φερόμενοι ἐν τισιν ἐκδόσεσιν ὡς παράρτημα τοῦ Ψαλτηρίου ὑπὸ τὸν τίτλον: *ᾠδαὶ καὶ ὕμνοι τῶν πατέρων* εἶναι αἱ ἐξῆς: 1) Αἱ δύο ᾠδαὶ τοῦ Μωϋσέως, Ἐξόδου κ. 15 καὶ Δευτ. κ. 32. 2) Ἡ προσευχὴ τῆς Ἀννης Α'. Βασ. κ. 2. 3) Ἡ ᾠδὴ τοῦ Ἀββακούμ, Ἀββ. κ. 3. 4) Τὸ εὐχαριστήριον ᾠσμα τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, Ἡσαΐας κ. 25. 5) Ἡ προσευχὴ τοῦ Ἰωνᾶ, Ἰωνᾶ κ. 2. 6) Ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παίδων, Δανιὴλ κ. 9. 8) Ὁ ὕμνος τῆς Μαρίας, Λουκ. κ. 1. 9) Ὁ ὕμνος τοῦ Ζαχαρίου, Λουκ. κ. 1. 10) Ὁ ὕμνος τοῦ Ἐζεκίου, πρβλ. Ἡσαΐου κ. 38, 3 ἐξ.—Δ' Βασ. 20, 3 ἐξ. 11) Ἡ προσευχὴ τοῦ Μανασσῆ, Β'. Παραλ. κ. 33, 13 ἐξ.) Ὁ αἶνος τοῦ Συμεὼν, Λουκ. κ. 2.—Οἱ πλεῖστοι τῶν ὕμνων τούτων ἀπαντῶσι καὶ μέχρι σήμερον ἔτι ἐν χρήσει ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἡμῶν. Πρβ. καὶ ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μεγ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄχρι σήμερον μεταξὺ τῶν πολλῶν ταύτης ἀναγνωσμάτων φέρονται ὡς ὕμνοι ἢ ᾠδὴ τῆς ἐξόδου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὁ ὕμνος τῶν Πατέρων (τῶν τριῶν παίδων). Πρβ. ὡσαύτως τὴν ἀκολουθίαν τοῦ καθ' ἡμέραν ἐν χρήσει σήμερον Ὁρθρου, αἱ 9 ᾠδαὶ τοῦ κανόνος τῆς ὁποίας εἶναι συντεταγμέναι κατὰ τὰς 9 βιβλικὰς ᾠδὰς, οἱ στίχοι τῶν ὁποίων δεόν νά προτάσσωνται πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τοῦ κανόνος κατὰ τὴν τυπικὴν διάταξιν (ἴδ. τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας σ. 21).

2 Ἴδε Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Ράλλη-Ποτλῆ, τ. III, ἐν Ἀθήναις 1853, σελ. 186.

μούς, ἀλλὰ διὰ μέσου καθ' ἕκαστον ψαλμὸν γίνεσθαι τὴν ἀνάγνωσιν». Ἐκ τῶν φράσεων τῆς διατάξεως ταύτης «ἐν ταῖς συνάξεσι» καὶ «διὰ μέσου γίνεσθαι τὴν ἀνάγνωσιν» προκύπτει σαφῶς, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς λειτουργικῆς χρήσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ὡς ᾠμάτων καὶ ὕμνων, οἵτινες ἐνιαχοῦ, ὡς φαίνεται, ἐψάλλοντο συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς διὰ μιᾶς ὑφῆς, χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται μεταξὺ αὐτῶν ἀναγνωσμάτια. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς συνεχοῦς μελωδίας ἐπαλλήλων ψαλμῶν χωρὶς νὰ ποικίλληται αὕτη ἐν τῷ μεταξὺ δι' ἀναγνωσμάτων, ἦτο βεβαίως ἐξ ἴσου ἀνιαρὸς καὶ μονότονος, ὅσον καὶ ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν πολλῶν καὶ ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων. Οἱ πατέρες ἐπιδιώκοντες τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ συνιστῶσι τὴν ποικιλίαν, ἣτις ἐπέρχεται ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς ἀναγνωσμάτων καὶ ᾠμάτων. «Τῶν ψαλμῶν ἀναγινωσκομένων (;) διὰ μιᾶς ὑφῆς κατὰ παλαιὰν παράδοσιν καὶ τοῦ συναγομένου λαοῦ ἀποκναίνοντος, κἀντεῦθεν ἀκηδιῶντος ὑπὸ τοῦ κόπου...», παρατηρεῖ ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κανόνος τούτου ¹⁾, «ὥρισαν οἱ Πατέρες μὴ συναπτῶς ἐν ταῖς συνάξεσι ἐκφωνεῖσθαι τοὺς ψαλμούς, ἀλλὰ διὰ μέσου γίνεσθαι καὶ ἀναγνώσεις· ἐφ' ᾧ ἀναπαύεσθαι τὸν λαὸν πρὸς μικρὸν καὶ πάλιν *ψάλλειν*». «Τοῦ λαοῦ πρὸς ὄρθρον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροισμένου», παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀριστηνὸς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ἰδίου κανόνος, «δεῖ μεταξὺ τῶν ψαλμῶν ἀναγνώσεις γίνεσθαι καὶ μὴ ἐπισυνάπτειν αὐτοὺς καὶ *ψάλλειν κατὰ συνέχειαν*, ἵνα μὴ κατακόποι γενόμενοι, πρὸς ραθυμίαν ἐκκλίνωσι». Ἀλλὰ σαφέστερον τοῦ κανόνος τούτου ὀρίζουσι τὰ τῆς χρήσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις αἱ Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ ἐν Π, 57,5, ἐνθα ἀναγινώσκομεν : «Μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἐστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν—(ἔπεται ἀπαρίθμησις τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., μεθ' ἣν ἐπάγεται)—*ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαυὶδ ψαλλέτω ὕμνους καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίγια ψαλλέτω*. Μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου... Καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια...» ²⁾. Τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα διὰ τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος. Διότι ἐξ αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα σαφέστερον καὶ ὀητότερον ἢ ἐκ τοῦ προμνησθέντος κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου α') περὶ τῆς θέσεως τῶν ψαλμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, ὅτι δηλ. ἔδει οὗτοι νὰ παρεντίθηνται μεταξὺ τῶν ἀναγνώσεων, καὶ διὸ ὀητότερον

¹ Αὐτόθι σελ. 186.

² Πρβλ. καὶ Π, 59,2 ἐνθα λέγεται, ὅτι «κατὰ τὴν Κυριακὴν «προφητῶν ἀνάγνωσις καὶ εὐαγγελίου κηρύξια γίνεται». — VIII, 5,5 «Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν» — V, 19,2 «ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφῆτας, τοὺς ψαλμοὺς—ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ».

μετὰ δύο ἀναγνώσεις νὰ ψάλληται ὕμνος τις τοῦ Δαυΐδ, β') ὅτι προορισμός τῶν ψαλμῶν ἢ ὕμνων τούτων τοῦ Δαυΐδ ἦτο προφανῶς ὅπως διὰ τῆς ψαλμωδίας ἢ τοῦ μέλους αὐτῶν, ὡς προείπομεν, μεταρσιῶται ἡ ψυχὴ καὶ καθάιρεται, ὅπως καθηδύνηται ἢ ἀκοὴ τῶν συνευχομένων καὶ ἀποφεύγεται τὸ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως παραγόμενον φυσικῶς αἴσθημα μονοτονίας καὶ κοπώσεως, παρασκευάζεται δὲ διάθεσις ψυχικὴ νωποτέρα διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀνάγνωσιν, γ') ὅτι τῆς ψαλμωδίας τῶν ὕμνων τούτων μετέχει καὶ ὁ λαός, ψάλλων τὰ ἀκροστίχια αὐτῶν'). Ἀλλὰ καὶ τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἔχουσι πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἔτι μορφῇ τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, καθότι ταῦτα, ὡς προεδηλώσαμεν ἤδη α) συνίστανται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ στίχων ψαλμικῶν β) παρεμβάλλονται πάντοτε μεταξὺ ἀναγνωσμάτων, προτασσόμενα ἢ ἐπιτασσόμενα τούτων γ) φέρονται πάντοτε καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως ἐφωδιασμένα μετὰ τῆς δηλώσεως ἤχου τινός, συμφῶνως πρὸς τὸν ὁποῖον δεόν νὰ ψάλλωνται δ) τέλος μετέχει ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ αὐτῶν ἄχρι σήμερον καὶ ὁ λαός διὰ τοῦ χοροῦ²⁾).

1 Ὑπὸ ἀκροστίχια νοητέα τὰ ἄκρα ἢ τὰ τέλη τῶν στίχων, τὰ ἄλλως ἀκροτελείτια λεγόμενα. Πρβλ. *Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορία* «ἐνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελείτια συνεξηχοῦσιν». — Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὸν Μ. Βαλεῖον δύο ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ συνήθεις τρόποι τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀντιψαλλόμενος ἢ ἀντίφωνος καὶ ὁ καθ' ὑπακοήν. Πρβ. *Μ. Βασιλείου ἐπιστ. 207 πρὸς τοὺς τῆς Νεοκαισαρείας κληρικούς*: «Καὶ νῦν διχῇ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις» Ἐπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν. Πρβλ. καὶ *Σωξομ. Ἐκκλ. ἱστ. V, 19*: «ἐξῆρχον δὲ τῶν ψαλμῶν τοῖς ἄλλοις οἱ τούτους ἀκριβοῦντες καὶ ξυνυπήχει τὸ πλῆθος ἐν συμφωνίᾳ». — *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου Περὶ Ἐκκλ. ἱεραρχίας* κ. 3 «ὁ ἱεράρχης ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν ψαλμωδίας, συνφωδούσης αὐτῷ τὴν ψαλτικὴν ἱερολογίαν ἀπάσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοσμήσεως». — Τὸν ἀντιφωνικὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας εἰσήγαγον ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτοι οἱ κατὰ τὴν Δ'. ἐκατ. μεσοῦσαν ἀκμάσαντες μοναχοὶ Διόδωρος καὶ Φλαβιανός, οἵτινες, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Θεοδώρητος (*Ἐκκλ. ἱστ. II 24*), «διχῇ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ἄδειν τὴν Δαυτικὴν ἐδίδαξαν μελωδίαν». Πλείονα περὶ τῆς ψαλμωδίας καθόλου ἶδε I. Τζέτζη (*Ἀθῆναι*, 1882), περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα δὲ μουσικῆς τῆς Ἑλλην. Ἐκκλησίας ἰδίᾳ σελ. 36 ἔξ. — Περὶ τοῦ ὅρου ἀκροτελείτια ἶδε καὶ τὰ ἐν τοῖς τυπικοῖς τοῦ Δημητριάδου III 650 φερόμενα κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ Μ. Σαββάτου, ὅτι ἀναγινωσκομένης τῆς α'. ψδῆς (τῆς Ἑξόδου), «ψάλλεται τὸ ἀκροτελείταιον τῶν στίχων, ἀντιφωνούμενον μετὰ μέλους, ἤγουν, Ἀσώμεν τῷ Κυρίῳ . . .».

2 Ἴδε τὴν ἐν σελ. 141 τόμος II τῶν Εὐχολογιῶν τοῦ Δημητριάδου διάταξιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ἐν ἣ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου σημειοῦνται τὰ ἑξῆς: «πληρουμένου τοῦ ἀποστόλου ὁ ἱερεὺς· εἰρήνη σοι.—ὁ Διάκονος· Σοφία.—ὁ ψάλτης· Ἀλληλουῖα, ψαλμός τῷ Δαυΐδ. Καὶ ψάλλεται τὸ Ἀλληλουῖα: ὁ ψάλτης τὸ ἀλληλουάριον, ὁ λαός τὸ Ἀλληλουῖα». — Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὅλου τῆς ψαλμωδίας καὶ τῆς στάσεως, ἣν λαμβάνει ὁ ψαλμωδὸς τοῦ Προκειμένου, ὑπάρχουν ἰδιαιτεροὶ ὁρισμοί, περὶ ὧν ἶδε *Goar, Εὐχολ. σ. 47 σημ. 4*. Πρβλ. ὡσαύτως Δημητριάδου, *Τυπικά III 2. 502. 563*.

Ἡ καταπληκτικὴ καὶ πλήρης αὕτη ὁμοιότης καὶ σύμπτωσις μέχρι καὶ τῶν ἐλαχιστοτέρων ἔτι σημείων μεταξὺ τῶν σημερινῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν προβλεπομένων μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων ψαλμικῶν ὕμνων ἀφ' ἑτέρου μαρτυρεῖ περὶ τράνω, νομιζομεν, τὴν μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένην ταυτότητα καὶ δικαιολογεῖ πλήρως τὴν γνώμην, ὅτι τὰ α' εἶναι ἔκγονα τῶν β', ἐπεχόντων ὡς πρὸς ταῦτα θέσιν προγόνων, καὶ ὅτι ἐν τῇ θέσει τῶν νῦν κεκολοβωμένων καὶ ἡκρωτηριασμένων ὕμνων, τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων φερομένων, ὑπῆρχον ἀρχαιότεροι, ἀρτιώτεροι καὶ πληρέστεροι ὕμνοι ἔξ ὁλοκλήρων ψαλμῶν ἢ ἔξ ἑτέρων βιβλικῶν περικοπῶν συνιστάμενοι, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἔνεκεν διαφορῶν λόγων καὶ ἰδιαίτερος ἔνεκεν τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς ἐν τῇ διατάξει τῶν ἀρχαιοτέρων ἀκολουθιῶν σινετιμύθησαν ἢ ἐκολοβώθησαν ἢ ἡκρωτηριάσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμῖον, ὥστε νὰ παριστῶσι σήμερον πενιχρὰ μόνον καὶ ἀγνώριστα λείψανα τῶν ἀρχαιοτέρων τούτων καὶ ἀρτιωτέρων ὕμνων. Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα οὕτως εἶχεν, ὅτι δηλ. τὴν θέσιν τῶν νῦν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων κατεῖχον ἀρχαιότερα πληρέστεροι καὶ ἐκτενέστεροι ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι ἔξ ὁλοκλήρων συγκεείμενοι στίχων, βεβαιοῦται, πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω προσαχθέντων χωρίων μαρτυρίας καὶ ἔξ ἄλλων ἔτι μαρτυριῶν, ἔξ ὧν—ἀφοῦ προσαγάγωμεν ἐνταῦθα πρῶτον τὰς εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὕμνους τούτους ἀναφερομένας—θὰ μνημονεύσωμεν εἴτα κεχωρισμένως τὰς εἰς ἑκάτερον τούτων εἰδικῶς καὶ δὴ α' εἰς τὰ Ἀλληλουάρια καὶ β' εἰς τὰ Προκείμενα ἀναφερομένας.

Τὴν δι' ἀμφοτέρους τοὺς ὕμνους τούτους μαρτυρίαν λαμβάνομεν ἐκ τῆς διατάξεως τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἣτις ἔχει ὡς ἑξῆς ¹⁾. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τρισαγίου ὁ διάκονος ἐρχόμενος πρὸ τῶν ἁγίων θυρῶν λέγει· *πρόσχωμεν*. Καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰρήνῃ πᾶσιν. Ὁ διάκονος αὖθις, *Σοφία*. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ἀρχεται, *Ἀλληλοῦα, ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ*. Καὶ ὁ διάκονος αὖθις· *πρόσχωμεν*. Ὁ ἀναγνώστης τὸ Προκείμε-

648.—Καθ' ὅμοιον τρόπον ψάλλονται τόσον τὸ Μ. Προκειμένον τῆς ἀναστάσεως, Ἀνάστα ὁ Θεός, ὅσον καὶ ὁ θέσιν Προκειμένου ἐπέχων ὕμνος τῶν τριῶν παίδων κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ Μ. Σαββάτου. Πρβλ. Τυπικὰ τοῦ Δημητριάδου I. 884, ἐνθα λέγεται ὅτι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ὁ διάκονος ἀρχεται ψάλλον, «Ἀνάστα ὁ Θεός» καὶ ὁ λαὸς πάλιν τὸ αὐτό. Καὶ στιχολογεῖται ὁ 81 ψαλμὸς ὁλόκληρος τοῦ λαοῦ ἀποκρινομένου εἰς ἕκαστον στίχον, Ἀνάστα ὁ Θεός.—Ἀνάλογα φέρονται ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς ψαλμωδίας τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παίδων.—Ὅμοίως ψάλλεται κατὰ τὸ Μ. ἀπόδειπνον ὁ ἐκ τοῦ Ἡσαΐου (8, 9-10. 12. 13. 14. 18 καὶ 9, 2. 6. 7) ὕμνος, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γνῶτε ἔθνη., τοῦ λαοῦ ἐπαναλαμβάνοντος μεθ' ἕκαστον στίχον: Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

¹ Ἀκολουθοῦμεν ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon (Parisiiis 1839) ἐν τῷ 12 τόμ. μέρει Β' σ. 1020 Δ. Ε. ἐκτεθειμένην τάξιν. πρὸς ἣν προσεγγίζουσιν αἱ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 68 καὶ 105 καὶ αἱ ἐν τοῖς Εὐχολογίοις τοῦ Δημητριάδου τόμ. II σ. 140 περιεχόμεναι.

νον. Καὶ ὁ διάκονος αὐθις, πρόσχωμεν. Ὁ ἀναγνώστης πρὸς (δεῖνα) ἐπιστολῆς (δεῖνος) τὸ ἀνάγνωσμα. Τοῦ ἀποστόλου πληρωθέντος ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς εἰρήνη σοι, ὁ διάκονος Σοφία, καὶ ὁ χορὸς τό, ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Καὶ ὁ διάκονος αὐθις, πρόσχωμεν. Καὶ λαβὼν ὁ διάκονος τὸ θυμιατήριον καὶ τὸ θυμίαμα προσέρχεται εἰς τὸν ἱερέα, λέγων· Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ θυμίαμα· καὶ θυμιᾷ. Μετὰ δὲ τὸ θυμίαμα λαβὼν τὸ Εὐαγγέλιον προσέρχεται εἰς τὸν ἱερέα, λέγων· Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν εὐαγγελιστὴν τοῦ (δεῖνος) καὶ ἀπέρχεται εἰς τὸν ἱερὸν ἄμβωνα καὶ ἀναγινώσκει τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ παρατηροῦμεν, ὅτι τόσον πρὸ τοῦ Ἀποστόλου (καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ πρὸ τοῦ Προκειμένου) ὅσον καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου δὲν φέρονται μόνον αἱ λέξεις· Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δ., ἀλλὰ προτάσσονται ἐκάστοτε αὐτῶν καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ φράσεις Πρόσχωμεν, Σοφία ἢ Εἰρήνη πᾶσι, αἵτινες, ὡς γνωρίζομεν ἄλλοθεν¹⁾, προϋτάσσοντο πάντοτε πρὸ τῶν βιβλικῶν ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσμάτων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου ὀριζόμεναι ἐνταῦθα προπαρασκευαί (θυμίαμα κτλ.) μαρτυροῦσι πλεόν ἢ ἐπαρκῶς, φρονοῖμεν, ὅτι αἱ μέχρι σήμερον σφῷόμεναι πρὸ καὶ μετὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου ἀνάγνωσιν φράσεις, Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δ., προϋποθέτουσι τὴν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ προὔπαρξιν κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ὁλοκλήρων ψαλμῶν, ψαλλομένων πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου. Τὰ γενικῶς ἄλλως τε ἐνταῦθα λεγόμενα ἐνισχύονται καὶ ἐκ τῶν ἀκολουθῶν ἔτι μαρτυριῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰδικώτερον εἰς μίαν ἐκάστην κατηγορίαν τῶν ὕμνων τούτων, κεχωρισμένως λαμβανομένων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου παρεμβαλλόμενα καὶ τὴν αὐτὴν θέσιν κατέχοντα μέχρι σήμερον ἔτι Ἀλληλουάρια παρατηροῦμεν, ὅτι ἀντίστοιχοι αὐτῶν ὕμνοι, τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν κατέχοντες, ἦν καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις ἀκολουθίαις, εἶναι ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ λειτουργίᾳ οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Graduale²⁾. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐξ ὁλοκλήρων ἄλλοτε συνιστάμενοι ψαλμῶν κατήντησαν ν' ἀποτελῶν-

1. Κυπριανοῦ Epist. 33 Auspicatus est pacem dum dedicat lectionem. Περβ. καὶ 34 Epist. τοῦ ἰδίου—*Αἰγρονοῖον* epist. 155.— de civit. dei XXII, c. 8. Χρυσόστομος ὁμιλία 19 εἰς Πράξεις «ὁ διάκονος μέγα βοῶν καὶ λέγων· πρόσχωμεν καὶ τοῦτο πολλάκις—μετ' ἐκείνον ἔρχεται ὁ ἀναγνώστης—εἶτα εἰς ἐπήκοον ἐκφωνεῖ λέγων. τὰδε λέγει κύριος». Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλ. 3 εἰς Κόλοσ. (ἐκδ. Montf. τόμ. 11 Μέρος Α'. σ. 400 καὶ 401). Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ ὁμιλ. 3 εἰς τὴν Β'. πρὸς Θεσσαλ. σ. 610 (τόμ. 11 μέρος Β'): «ὅταν ἀναστὰς ὁ ἀναγινώσκων λέγει· τὰδε λέγει κύριος· καὶ ὁ διάκονος ἐστὼς ἐπιστομίζει πάντας . . . ». August. Denkw. VI, 163. Ἀποστ. Διαταγαὶ VIII κ. 5.

2. Περὶ τούτου ἴδε Wetzlar u. Welte, Kirchen - Lexicon, τόμ. IV. (Freiburg 1850) καὶ Migne Dictionnaire des cérémonies ἐν Encyclop. Théologique ὑπὸ τὴν λέξιν Gradual(e).—Ὁμοίως ἐν τῇ Κοπιτικῇ λειτουργ. τοῦ Μ. Βασιλείου φέρεται μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ψαλμὸς. Ἴδε περὶ τούτου ἐν τῇ τοῦ Renaudot Collectio I. σ. 7.

ται σήμερον ἐκ 2 ἢ 3 τὸ πολὺν ψαλμ. στίχων¹). Ἔλαβον δηλ. τὴν αὐτὴν περιόπου μορφὴν καὶ ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, ἣν καὶ τὰ ἡμέτερα Ἀλληλουάρια. Ὅτι δὲ ἀμφότερα, Graduale καὶ Ἀλληλουάρια, ἀποτελοῦντο ἄλλοτε ἐξ ὁλοκλήρων ψαλμῶν, βεβαιούμεθα ἐκ τῶν ῥητῶν δηλώσεων τοῦ ἱεροῦ Ἀγίουστίνου, ἐξ ὧν ἄνευ καὶ τῆς παραμικροτέρας ἐτι ἀμφιβολίας πιστοῦται, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου παρενεβάλλετο καὶ ἐμεσολάβει ἡ ψαλμωδία ψαλμοῦ τινος Δαυϊτικοῦ. Οὕτω ἀναγινώσκομεν παρ' αὐτῶ τὰ ἐξῆς: ἐν Sermo CLXXVI de verbis apost. 1 Tim. (Τόμος 19 σ. 492 τῆς Collectio eccles. patrum τοῦ Caillau, Parisiis 1838) «Primam lectionem audivimus Apostoli «Fidelis sermo...». Hoc de apostolica lectione percepimus. Deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos... Post haec, evangelica lectio decem leprosos...». Ἐν Sermo CLXV (παρ' ἄλλοις φερομένῳ ὡς VII de verbis Apostoli, αὐτόθι, τόμ. 18, σ. 413): Apostolum audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus...». Ἐν Sermo CXII (παρ' ἄλλοις φερομένῳ ὡς XXXIII de verbis Domini) De verbis Evangelii Lucae XIV: Homo quidam fecit coenam... (Αὐτ. τόμ. 18, σ. 615): Lectiones sanctae propositae sunt, et quas audivimus... In lectione Apostolica... In Psalmo diximus: «Deus virtutum...» In Evangelio, ad coenam vocati sumus...».

Παραθέτομεν, τέλος, καὶ μαρτυρίαν ζῶσαν ἐκ τῆς σημερινῆς ἡμῶν ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀντὶ τοῦ συνήθους διστίχου κοινοῦ Ἀλληλουαρίου ψάλλεται μέχρι σήμερον ὁλόκληρος ὁ 81ος ψαλμός, μετέχοντος ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ καὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις ψάλλει τὰ ἀκροτελεύτια ἢ ἀκροστίχια καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον, ὃν εἶδομεν περιγραφόμενον ἐν ταῖς Ἀποστολ. διαταγαῖς. Ἰδοὺ πῶς ἀναγράφει διτάξις τις τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητρίου-βσκη (I, 884) τὸ συμβαῖνον: Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ὁ διάκονος Πρόσχωμεν, καὶ ἄρχεται ψάλλειν Ἀνάστα ὁ Θεός, καὶ ὁ λαὸς πάλιν τὸ αὐτό... Καὶ στιχολογοῦμεν τὸν 81ον ψαλμὸν κατὰ στίχον, ἀποκρινομένου τοῦ λαοῦ πρὸς καθένα ἕκαστον στίχον: Ἀνάστα ὁ Θεός...²).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ Προκείμενα θὰ ἴσκει νὰ ἀναφερθῶμεν ἀπλῶς εἰς ὅσα γενικῶς ἀνεπτυξάμεν ἤδη ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς δαιμιλοῦς χρήσεως τῆς Γραφῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς

1 Ἰδε τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα λεξικά τοῦ Wetzer-Welte, ὡς καὶ τὸ τοῦ Migne ἐν τῇ λέξει Gradual(e) τόμ. II. σ. 290. 341.

2 Ἐν τῇ αὐτῇ ἀκολουθίᾳ ἄξιον σημειώσεως, περαιτέρω, εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι πλὴν τοῦ Ἀνάστα ὁ Θεός ψάλλονται προσέτι ὁλόκληροι καὶ δύο ἑτεροὶ ὕμνοι, ἡ φδὴ τῆς Ἐξόδου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὁ Ὑμνος τῶν τριῶν παιδῶν.—Ἰδε καὶ ἀνωτέρω σ. 23, 1. 25, 1. 2.

παρεμβολῆς μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνώσεων ὕμνου ἢ ἄσματός τινος, ἐξ ὧν ἐπαρκῶς θὰ ἀπεδεικνύετο, ὅτι τὰ σημερινὰ Προκείμενα εἶναι, ὅπως καὶ τὰ σύστοιχα καὶ ὁμοειδῆ αὐτοῖς Ἀλληλουάρια, λείψανα τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἀρτιωτέρων τούτων ψαλμῶν, τῶν μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεντιθεμένων. Δὲν θεωροῦμεν ἐν τούτοις ἄσκοπον τὰ ἐκεῖ γενικώτερον λεχθέντα νὰ διασαφηνίσωμεν καὶ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα λεπτομερέστερον, καταδεικνύοντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι προηγοῦντο ἄλλοτε ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς θείας λειτουργίας πρὸ τῶν ἐκ τῆς Κ. Δ. ἀναγνωσμάτων τοιαῦτα ἐκ τῆς Π. Δ., καὶ ὅτι μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ οἶονεὶ ὡς ὅρια μεταξὺ τῶν δύο Διαθηκῶν παρενεβάλλοντο ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι, ὧν λείψανα εἶναι τὰ ἡμέτερα Προκείμενα.

Καὶ ὅτι μὲν πρὸ τῶν Προκειμένων προηγοῦντο κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ἐπάλληλα ἀναγνώσματα, ἰδίως ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ὅμως παρελείφθησαν ἐκ τῶν διατάξεων πολλῶν ἐν χρήσει σήμερον ἱερῶν ἀκολουθιῶν, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων διατάξεων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἐν αἷς παρατηρεῖται, ὅτι τῆς ἀναγνώσεως ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἥτοι τῶν σημερινῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων, προηγεῖται πάντοτε ἀνάγνωσις ἐκ τῆς Π. Διαθήκης καὶ δὴ ἐκ τῶν προφητῶν. Οὕτω, ἐν τῇ φερομένῃ λειτουργίᾳ τοῦ Κλήμεντος, τῇ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διαταγαῖς περιγραφομένῃ, προηγοῦνται τῆς ἀναγνώσεως τῆς Κ. Διαθήκης δύο ἢ καὶ τρεῖς ἔτι περιζοπαὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης: «Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν Πράξεων καὶ τῶν Εὐαγγελίων...»¹). Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τοῦ ἁγίου Ἰακώβου λειτουργίας, ἔνθα μετὰ τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀλληλούϊα ἀναγράφονται: «ἀναγιγνώσκεται διεξοδικώτατα τὰ ἱερὰ λόγια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν καὶ ἀποδείκνυνται ἡ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, τὰ τε πάθη καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, ἡ εἰς οὐρανοὺς ἀνοδος, καὶ πάλιν ἡ δευτέρα αὐτοῦ μετὰ δόξης παρουσία καὶ τοῦτο γίνεται καθ' ἐκάστην ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ ἱερουργίᾳ»²).

1 Ἀποστολ. διαταγαὶ VII 5,5. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 24,2.

2 Ἴδε Codex Liturgicus Daniel IV, σ. 94. Tetralogia Lit. Neale σ. 31 ἐξ. Καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ φερομένης λειτουργίας (ἴδε Τὰ σφζόμενα πάντα αὐτοῦ, τόμος I, σ. 187 ἐξ.) μαρτυρεῖται, ὅτι τῶν ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Καινῆς προηγοῦντο τοιαῦτα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Περβ. σ. 187 «ἀνάγνωσις τῶν ἁγιογράφων δέλτων» ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν σελ. 190 καὶ 206.—Τὸ τελευταῖον χωρίον ἴδε ἀνωτέρω σ. 21,4.—Προφητικὴ περικοπὴ φαίνεται νὰ προηγεῖτο τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς λειτουργίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὥς ἡδύνατο νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν ἀκολουθῶν Ἐν τῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ *Εἰς τὸ μὴ πλησιάζειν θεάτοισι κλπ.* (Montf. τόμ. VI, μέρος Β', σ. 653) λέγεται: «Οὐ δέδοικας, ἄνθρωπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλέπων, ἔνθα τὰ μυστὰ τελεῖται τῆς μοιχείας θεάματα, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱεράν, ἔνθα τὰ φρικτὰ τελεῖται μυστήρια; ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰσχρολογούσης καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγογούν-

Ὅμοίως προηγείται τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου περικοπὴ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἐν ταῖς λειτουργίαις: τῇ Γαλλικανικῇ, τῇ Ἀμβροσιανῇ (ἢ τῇ τῶν Μεδιολάνων), τῇ Μοζαραβικῇ καὶ τῇ Ἀρμενικῇ ¹⁾. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ διὰ τὰς λειτουργίας τῶν Ἀφρικανικῶν ἐκκλησιῶν, καθ' ἃ συνάγεται ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ²⁾. Ὅμοίαν διάταξιν εὐρίσκομεν περιγραφομένην καὶ κατὰ τὰς μεταξὺ τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Ἀρειανῶν ἐν ἔτει 439 διαπραγματεύσεις ἐν Γαλλίᾳ (ἴδε Mabillon de cursu Callican. p. 399), καθ' ἃς μνημονεύεται, ὅτι δύο ἀναγνώσματα τῆς Π. Δ. προηγούντο τοῦ Ἀποστολοευαγγελίου ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ³⁾. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἕτερα ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, εἰλημμένα ἐκ τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητριάδου. Οὕτω ἐν τῇ λειτουργίᾳ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἀναγράφεται ἡ ἐξῆς διάταξις: *Ἐξοδος, Προκείμενον, ἀντίφωνα γ', ἀναγνώσματα ζ' ἐκ τῆς Π. Δ.*, Τρισάγιον, Προκείμενον, *Ἡσαΐας, Προκείμενον, Ἀπόστολος, Ἀλληλουῖα, Εὐαγγέλιον* (Δημητριάδου I. 35). Ἐν τῷ *Ἐσπερινῷ* τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων (αὐτόθι σ. 40) προηγούνται 7-12 ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Π. Δ., ἀκολουθοῦσιν εἴτα τὰ ἀντίφωνα, τρία τὸν ἀριθμὸν, τὸ Προκείμενον, ὁ Ἀπόστολος, τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐν τῷ *Ἐσπερινῷ* τῆς Ὑπαπαντῆς, 2 Φεβρουαρίου (αὐτόθι σελ. 47), μετὰ τὰ τρία ἐκ τῆς Π. Δ. ἀναγνώσματα ἀκολουθοῦσι τὸ Τρισάγιον, τὸ Προκείμενον καὶ τὸ Ἀποστολοευαγγέλιον. Καθ' ἅπαντας τοὺς Ἐσπερινοὺς τῆς Μ. Ἑβδομάδος προηγούνται πάντοτε κατὰ μὲν τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῆς τοῦ ἐνὸς ἀναγνώσματος ἐκ τῆς Κ. Δ. (τοῦ Εὐαγγελίου) δύο ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς, κατὰ δὲ τὴν Μ. Πέμπτην

τος ; > Ὅμοίως ἐν τῇ 3ῃ ὁμιλίᾳ περὶ τοῦ *Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαουλ* (αὐτόθι τόμος IV, μέρος Β', σ. 891), ἐνθα ἐπαναλαμβάνεται τὸ αὐτὸ χωρίον μετὰ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς λέξεων.

¹⁾ Περὶ τούτων ἴδε ἐν τῷ Codex Lit. τοῦ Daniel I. σ. 58 καὶ IV. 456. Περὶ τῆς Ἀρμενικῆς ἴδε ἐπίσης Ἀμβροσίου Καισαρείας, *Αἱ λειτουργίαι*, II., σ. 290 καὶ Alt, Der kirchliche Gottesdienst σ. 368. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ προηγέτο ἄλλοτε ἀνάγνωσις ἐκ τῆς Π. Δ. ἴδε Daniel (αὐτόθι I. 23. IV, 18) καὶ Ἀμβρόσιον Καισαρείας (αὐτόθι II 271 ἑξ.).

²⁾ Περὶ τούτων δὲ καθόλου ἴδε τὴν ἐν σελ. 232 σημείωσιν τῆς Tetralogia Liturgica τοῦ Neale, ὁποῦ ἐν παραλαμβάνομεν καὶ τὰς περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀφρικῆς μαρτυρίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, αἵτινες εἶναι αἱ ἀκόλουθοι: Ὁ ἱερός οὗτος συγγραφεὺς ἐν Sermo 45 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πρώτου ἀναγνώσματος ἐκ τοῦ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ἐν Sermo δὲ 82 ἀναγράφει: *quod est quod ait Solomon, quod hodie ex alia lectione primatus audivimus*, ἐξακολουθῶν δὲ ἐπάγεται: *auditis cum epistola ad Hebraeos legebatur...*

³⁾ Τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ παραλαμβάνομεν ἐκ τοῦ V τόμου σελ. 238 τῶν Denkwürdigkeiten τοῦ Augusti, δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ὀλίγον τι κατωτέρω ἐν ταῦθα ὁλόκληρον. Ἀξίον σημειώσεως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἶναι καὶ τοῦτο: ὅτι τὸ ἀποστολικὸν ἀνάγνωσμα ἔπεται τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἐνῶ ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει σήμερον ἀκολουθίαις ὁ Ἀπόστολος προηγείται πάντοτε τοῦ Εὐαγγελίου.

καὶ Μ. Παρασκευὴν τῶν δύο ἐκ τῆς Κ. Δ. (Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιον) τρία ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Π. Διαθήκης (αὐτόθι σ. 130—131). Κατὰ τὰς ἀκολουθίας τοῦ Μ. Σαββάτου ὁρίζονται (αὐτόθι σ. 132 ἐξῆς, 192 ἐξ.) ἐν μὲν τῷ Ὁρθρῷ τρία ἐν ὅλῳ ἀναγνώσματα, ἐν ἐκ τῆς Π. Δ. (προφητεία) καὶ δύο ἐκ τῆς Καινῆς (Ἀπόστολος, Εὐαγγέλιον), ἐν δὲ τῷ Ἑσπερινῷ 7·15 ἐκ τῆς Π. Δ., δύο δὲ ἐκ τῆς Καινῆς. Ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τῶν ὥρων (Α΄, Γ΄, Σ΄, καὶ Θ΄) τῆς Δευτέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος ἐναλλάσσονται, ὡς εἶδομεν, αἱ περικοπαὶ τῆς Π.Δ. μετὰ τῶν ἐκ τῆς Κ.Δ. (πρβ. Δημητριάδου ΠΙ 62 καὶ ἐξῆς, ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 21). Ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς Πεντηκοστῆς προηγουμένη τοῦ Ἀποστολο-ευαγγελίου τρεῖς προφητεῖαι (Δημητριάδου Ι, 182 καὶ ἐξῆς). Τοιαῦτα παραδείγματα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν πολὺ περισσότερα, ἀρκούμεθα ὅμως εἰς ταῦτα, παραπέμποντες τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς ἀναγραφόμενας ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι Τυπικοῖς τοῦ Δημητριάδου διατάξεις.

Ὅτι δὲ μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων παρενεβάλλοντο ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι, κατεδείχθη, φρονοῦμεν, ἐπαρκῶς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω προαναφερθέντος χωρίου τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ 17ου κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου. Ἐν τούτοις προσθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἑτέρας τινὰς μαρτυρίας ἀφορώσας τὸ Προκείμενον καθόλου, εἰδικώτερον δὲ τὸ πρὸ τοῦ Ἀποστόλου. Ἐν τῇ προμνησθείᾳ, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ Καθολικῶν διαπραγματεύσεων¹⁾, διατάξει τῆς ἀκολουθίας παρατηρεῖται, ὅτι τόσον μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων καθόλου, ὅσον καὶ εἰδικώτερον μετὰ τὸν πέρας τῆς ἐκ τῆς Π. Δ. ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκ τῆς Κ. Δ. τοιαύτης παρενεβάλλετο ψαλμωδία ψαλμῶν. «Συνέβη», λέγεται ἐνταῦθα, «κατὰ τὴν νύκτα ταύτην, ὅτε ὁ ἀναγνώστης κατὰ τὸ ἔθος ἤρχισε τὴν ἀνάγνωσιν ἐκ τοῦ Μωϋσέως, νὰ συμπέσῃ αὕτη εἰς τὰς λέξεις ταύτας: «Ἄλλ' ἐγὼ σκληρυνῶ...». Ὅτε δὲ μετὰ τοὺς ψαλμέντας ψαλμοὺς ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τῶν προφητῶν, συνέπεσον κατὰ ταύτην οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου..., λέγοντος: «ὕπαγε καὶ λέγε τῷ λαῷ τούτῳ...». Καὶ ὅτε μετὰ τὴν ψαλμωδίαν ψαλμῶν ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, συνέπεσεν αὕτη νὰ συνίσταται ἐκ τῶν λόγων, δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ὀνειδίζει τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων: «Οὐαὶ σοὶ Χοραζεῖν...». Τελευταῖον, ὅτε ἐγένετο ἀνάγνωσις ἐκ τοῦ Ἀποστόλου, ἐξεφωνήθησαν οἱ λόγοι οὗτοι: ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς...».—Τὸ αὐτὸ δὲ πληροφορούμεθα καὶ ἐκ τῶν διατάξεων ἀρχαίων τινῶν λειτουργιῶν, ἐν αἷς μετὰ τῆς προφητικῆς περικοπῆς καὶ τοῦ Ἀποστολο-ευαγγελίου, ἦτοι μετὰ τῆς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγνώσεως, παρεντίθεται εἰς ἢ καὶ δύο ἔτι ὕμνοι. Μεγαλύτερας δὲ σαφηνείας ἔνεκα παραθέτομεν ἐνταῦθα συνοπτικὸν συγκριτικὸν πίνακα τῶν διατάξεων τῶν λειτουργιῶν τούτων, ἔχοντα ὡς ἀκολούθως:

1 Ἴδε ἀνωτ. σελ. 30.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ¹⁾

Τρισάγιον
Ἀλληλούϊα, ψαλμ. τῷ Δαυίδ
Προκείμενον
Ἀπόστολος
Ἀλληλούϊα, ψαλμ. τῷ Δαυίδ
Εὐαγγέλιον

Μοζαραβικῆς ²⁾

Προφητεία
Ὕμνος τῶν τριῶν παίδων
Ψαλτήριον
(ἢ συχνὰ ἀπλῶς Psallendo)
Ἀπόστολος
Εὐαγγέλιον

Ἀρμενικῆς ³⁾

Τρισάγιον
Ψαλμός (πρόσφορος τῇ ἡμέρᾳ)
Προφητεία
Ἀπόστολος
Ἀλληλούϊα
Εὐαγγέλιον

Ἀμβροσιανῆς ²⁾

Προφ. ἢ Προάξεις Ἀποστόλων
Psalmelus ἢ Psalmulus
Ἐπιστολὴ
Ἀλληλούϊα μετὰ στίχων
Εὐαγγέλιον

Γαλλικανικῆς ⁴⁾

Προφητεία
Ψαλμός responsorius
Ἐπιστολὴ
Εὐαγγέλιον

**Κοινῆς λειτ. τῶν
Σύρων Ἰακωβιτῶν ⁵⁾**

Ψαλμός (πρόσφορος τῇ ἡμέρᾳ)
Ἔτερον ᾠσμα
Ἐπιστολὴ Παύλου
Ψαλμός Δ., Ἀλληλούϊα
Εὐαγγέλιον

Ὅτι δὲ οἱ μεταξὺ τῆς ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἀναγνώσεως παρεμβαλλόμενοι οὗτοι ὕμνοι ἢ ψαλμοὶ ἦσαν ἀρχικῶς ἀρτιμελεῖς, πλήρεις καὶ ὁλοκληρωτικοί, εἶναι αὐτονόητον μεθ' ὅσα ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω, ἐπικυροῦνται δὲ πρὸς τούτοις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παίδων, ὅστις ἄχρι τοῦ νῦν ψάλλεται ὁλόκληρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν λέξεων *ψαλτήριον*, *ψαλμός* καὶ *Psallendo*, αἵτινες προφανῶς ὑπονοοῦσι καὶ ἐκφράζουσι ψαλμωδίαν ὁλοκληρῶν ψαλμῶν.

Παρόμοιόν τι μαρτυρεῖται περαιτέρω καὶ ἐκ τινων τῶν διατάξεων τῶν ἡμετέρων ἀκολουθιῶν, ἐν αἷς ἀπαντῶσι πλείονα ἀναγνώσματα. Παρατηροῦμεν δηλ. ἐν ταύταις, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεμβάλλονται κατὰ διαστήματα Προκείμενα ἢ ἕτεροι ὕμνοι. Χαρακτηριστικαὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι καθόλου μὲν αἱ ἀκολουθίαι τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἰδιαιτέρως δὲ αἱ τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ αἱ τῆς παραμονῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν Φώτων. Καθ' ἀπάσας δηλαδὴ τὰς ἀκολουθίας τῆς Τριτοέκτης καὶ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς γίνεται πάντοτε προανάγνωσις ἐκ τῆς Π.Δ., μία μὲν κατὰ τὰς Τριτοέκτας, δύο δὲ κατὰ τοὺς Ἑσπερινούς, πρὸ ἐκάστης δὲ τούτων προηγεῖται Προκείμενον ἐκ ψαλμικῶν στίχων. Ἄξιον σημειώσεως ὡς πρὸς τὰ Προκείμενα ταῦτα εἶναι τοῦτο, ὅτι βαίνουσι ταῦτα δι' ὅλου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς Τεσσαρακοστῆς (ἀπὸ τῆς

1 Ἰδε Tetral. Lit. Neale σ. 34.

2 Ἰδε Tetral. Lit. Neale σ. 30. 32. 34. 38. Πρβλ. καὶ Codex Lit. Daniel I. σ. 59 ἐξ. καὶ H. Alt, Der kirchliche Gottesdienst σ. 376.

3 Ἰδε Codex Lit. Daniel IV. σ. 456. Πρβλ. καὶ Ἀμβρ. Καισαρείας. Αἱ ἀρχ. λειτούργ. κλπ. II. σ. 131. 133. 134 καὶ H. Alt Der kirchliche Gottesdienst σ. 368.

4 Ἰδε Codex Lit. Daniel I. σ. 58 ἐξ. Πρβλ. καὶ H. Alt αὐτόθι σ. 375.

5 Ἰδε Codex Lit. Daniel I. σ. 59.

6 Ἰδε Collectio Liturg. Oriental. τοῦ Renaudot II. σ. 7.

Δευτέρας τῆς Α' ἑβδομάδος μέχρι τῆς Μεγ. Τετάρτης περίπου) κατ' αὐξοντα ἀριθμὸν τῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρᾶς, ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 1—140 περίπου. Ἡ τοιαύτη διάταξις προφανῶς οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν δύναται νὰ ἔχῃ ἢ ταύτην, ὅτι ὁλόκληρον τὸ Ψαλτήριον ἐστιχολογεῖτο ἄλλοτε δι' ὅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, τῶν ἐπὶ μέρους ψαλμῶν αὐτοῦ παρεντιθεμένων (προτασσομένων ἢ ἐπιτασσομένων) κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν αὐτῶν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρὰν μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων, καὶ ὅτι τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε ὁλοκληρωτικῶν τούτων ψαλμῶν κατέχουσι σήμερον αἱ ἐπιτομαὶ αὐτῶν, οἷαι παρουσιάζονται τὰ Προκείμενα σήμερον ἐν ταῖς ἐν λόγῳ ἀκολουθείαις. Ἀξία ὅμως ἔτι μεγαλυτέρου διαφέροντος ὥς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν ἣ ὀρίζονται 15 τὸν ἀριθμὸν, ὡς προείπομεν, προαναγνώσεις ἐκ τῆς Π.Δ. Διὰ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἀναγνωσμάτων ἐπιδιώκεται—καθ' ἃ λέγεται ἐν τῇ διατάξει—νὰ ἐξοικονομηθῇ χρόνος εἰς τὸν Πατριάρχην διὰ τὰ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἀκριβῶς τελούμενα παρ' αὐτοῦ βαπτίσματα, ἀναλόγως τῆς διαρκείας τῶν ὁποίων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἐπιστροφῆς τοῦ Πατριάρχου κανονίζεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωσμάτων. Συνήθως ἀναγινώσκονται μόνον 7 περικοπαί, αἱ α'—στ' καὶ ἡ ιε', ἐὰν δὲ συμβῇ νὰ βραδύνη ὁ τελετουργῶν ἐν τοῖς βαπτίσμασι, τότε προστίθεται μία ἢ καὶ πλείότεραι ἔτι ἐκ τῶν ὑπολοίπων (ἀπὸ τῆς η'—ιδ'). Διὰ μέσου ὅμως τοῦ πλήθους τῶν ἀναγνώσεων τούτων γίνεται ψαλμωδία διὰ τῆς παρεμβολῆς εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος αὐτῶν ἐνὸς ὕμνου, ὅστις χρησιμεύει οἷον εἰς διαχωριστικὸν ὄριον τῶν τριάδων τούτων ἀπ' ἀλλήλων. Οὕτω ἐν τῷ τέλει τῆς μὲν α' τριάδος φέρεται ψαλμικὸν Προκείμενον, τῆς δὲ β' ἡ ᾠδὴ τῆς Ἐξόδου ὁλόκληρος, τῆς δὲ γ' ὁ ὕμνος τῶν πατέρων ὡσαύτως ὁλόκληρος. Ἐν σχέσει πρὸς τοὺς δύο τούτους τελευταίους ὕμνους σημειοῦμεν ὅτι, παρὰ τὰς ἐπελθούσας κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου διαφόρους μεταβολὰς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθείαις, διετήρησαν οὗτοι τόσον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφὴν, ὅσον καὶ τὸν τρόπον τῆς ψαλμωδίας, καθ' ὅσον ἀμφότεροι φέρονται μέχρι σήμερον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἀκέραιοι καὶ πλήρεις, ψάλλονται δὲ καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ Προκείμενα, μετέχοντος δηλ. καὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ¹⁾. Παρομοίως ἐν ταῖς ἀκολουθείαις τῶν Ἑσπερινῶν τῶν παραμονῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν Φώτων, αἵτινες διακρίνονται ὡσαύτως διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῆς

1 Πρβλ. Δημητριάδου Ι. 133. «Καὶ εὐθὺς ὁ ψάλτης ἀντὶ προκειμένου, ὅταν εἴπῃ ὁ Διάκονος Σοφία, ἐκεῖνος λέγει· ᾠδὴ τῆς ἐξόδου καὶ ἀνέρχεται εὐθὺς : ἤσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδοξασται. Καὶ πληροὶ τὴν ᾠδὴν ὅλην ἐν τῷ ἁμβωνί κατὰ στίχον δεχομένου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ἐνάμψεως τοῦ α'. στίχου... καὶ ἀνέρχεται ἀναγνώσμα ζ' Σοφονίου· «Τάδε...».—Παρόμοια λέγονται καὶ περὶ τοῦ γ' ὕμνου, τοῦ τῶν τριῶν πατέρων. «Ὁ ψάλτης, προκείμενον, λέγων οὕτως· ὕμνοι τῶν τριῶν πατέρων καὶ ἀρχεται· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον. Ὁ λαὸς ἀποκρίνεται ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ λοιπὸν στιχολογεῖ κατὰ στίχον ἕως τὸ Εὐλογοῦμεν πατέρα υἱόν...»

Η. Δ. προαναγνώσεων (7 τὸν ἀριθμὸν ἢ πρώτη τούτων καὶ 12 ἢ δευτέρα) παρατηρεῖται, ὅτι ἀνὰ τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος αὐτῶν φέρεται ὕμνος καὶ ὅτι ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ τῶν ὕμνων μετέχει καὶ ὁ λαός¹⁾).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων οὐδεμία, νομίζομεν, ὑπολείπεται ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι τὰ σημερινὰ ἡμῶν Προκείμενα εἶναι ἐπιτομαὶ ἢ λείψανα πενιχρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ πληρεστέρων ἐκείνων ψαλμῶν ἢ ὕμνων, τῶν μετὰ τῶν ἐπαλλήλων ἀναγνωσμάτων παρεντιθεμένων ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐπιφέρωσι διὰ τῆς ἑαυτῶν ψαλμωδίας ποικιλίαν τινὰ καὶ ἐναλλαγὴν ἐν τῇ ἀναγνώσει. Τοῦτο ἄλλως τε συνάγεται οὐ μόνον ἐκ τούτου, ὅτι δηλ. κατέχουσι γενικῶς ταῦτα ἐν τῇ διατάξει τῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν, ἣν καὶ οἱ ἀρχαιότεροι ἐκείνοι ὕμνοι, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς: ὅτι, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος συνοπτικοῦ συγκριτικοῦ πίνακος τῶν διατάξεων λειτουργιῶν τινων, ἀντὶ τοῦ παρὰ τισιν αὐτῶν φερομένου Προκειμένου φέρονται παρ' ἄλλαις τοῦναντίον ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς θέσει αἱ λέξεις «ψαλτήριον», «*Psallendo*», δι' ὧν ὑπονοοῦνται, ὡς προείπομεν, ὁλόκληροι ψαλμοί. Ἰχνὴ ἄλλως σαφῇ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης πράξεως διεσώθησαν ἄχρι σήμερον, ὡς εἴπομεν, ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύο τῶν τοιούτων ὕμνων—ἡ ᾠδὴ τῆς Ἑξόδου καὶ ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παίδων—ψάλλονται ἄχρι καὶ σήμερον ἔτι ὁλόκληροι. Τὰ τελευταῖα ταῦτα παραδείγματα εἶναι, νομίζομεν, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον σπουδαῖα, καθ' ὅσον χαρακτηρίζονται ἐν τῇ μνησθείσῃ διατάξει σαφῶς ὡς *Προκείμενα*.²⁾

*
* *

Ἐρωτᾶται ἤδη, πῶς συνέβη, ἵνα οἱ ἀρχικῶς ἄρτιοι, πλήρεις καὶ ὁλοκληρωτικοὶ οὗτοι ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι κολοβοθῶσι καὶ ἀκρωτηριασθῶσιν οὕτως, ὥστε ἕξ αὐτῶν νὰ διασθῶσι μόνον 2 ἢ 3 τὸ πολὺ στίχοι, ἕξ ὧν ἀποτελοῦνται τὰ σημερινὰ ἡμῶν Προκείμενα—ἀλληλουάρια, νὰ ἀκρωστευθῶσι δὲ ἢ ἐκπέσωσιν οἱ λοιποί;

1 Οὕτως, ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων μετὰ τὸ τέλος μὲν τῆς α' τριάδος ἔπεται ὁ ὕμνος: «Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ...», συμπαλλόμενος μετὰ στίχων τοῦ 66 ψαλμοῦ· μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς β' τριάδος ὁ ὕμνος «*Ἀναρωτοῖς καὶ τελώναις...*», συμπαλλόμενος ὁμοίως μετὰ στίχων τοῦ 92 ψαλμοῦ· μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς γ' ψάλλονται ἀντίφωνα τρία. Ἡ αὐτὴ τάξις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἐνθα μετὰ τὸ γ' μὲν ἀνάγνωσμα ἀκολουθεῖ ἡ ψαλμωδία τοῦ ὕμνου «*Λαθὼν ἐτέχθης...*» μετὰ στίχων ἐκ τοῦ 86 ψαλμοῦ· μετὰ τὸ στ' δὲ ἡ ψαλμωδία τοῦ ὕμνου «*Ἀντίειλας Χριστέ...*» ὁμοίως μετὰ στίχων ἐκ τοῦ 92 ψαλμοῦ· μετὰ δὲ τὸ γ' ἡ ψαλμωδία τῶν ἀντιφώνων.

2 Ἰδε Δημητριάδου I, 133, ἐνθα ἀναγράφονται μετὰ τὸ τέλος τοῦ 14 ἀναγνωσματος: «Ὁ ψάλτης *Προκείμενον*, λέγων οὕτως: «*Ὑμνος τῶν τριῶν παίδων...*». μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ στ' «Καὶ εὐθὺς ὁ ψάλτης ἀντὶ *Προκειμένου*... λέγει: «*Ὤδὴ Ἑξόδου...*» Πρβ. καὶ ἀνωτ. σελ. 33, 1.

Εἰς ἀπάντησιν ἀναφέρω, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε μοναδικὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις, οὔτε τελείως ἀνεξήγητον. Δὲν εἶναι μοναδικόν, διότι ὑπάρχουν πλεῖστα παραπλήσια σχετικὰ παραδείγματα, ὧν ἓνια μόνον ἀναγράφω ἐνταῦθα. Οὕτω: 1) Κατὰ τὰς Ἀποστολ. διαταγὰς ἔδει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν ἐκ τοῦ θείου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου νὰ ψάλληται ὁλόκληρος ὁ 33 ψαλμός: «Εὐλογήσω τὸν Κύριον . . . »¹⁾. Καὶ τοῦτο ἦτο εὐνόητον, διότι ἡ πρᾶξις τῆς κοινωνίας, καθ' ἣν μετελάμβανον τότε ἅπαντες οἱ πιστοί, ἀπῆτει μακρότερον χρονικὸν διάστημα καὶ ἔπρεπε κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἄσμα νὰ εἶναι μακρότερον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς κοινωνίας. Ἡ πρᾶξις αὕτη διετηρήθη σήμερον μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ δὴ μόνον κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας δὲν ψάλλεται, ἀλλ' ἀναγινώσκεται ὁ 33 ψαλμός. Ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς λειτουργίαις τοῦ ἁγ. Βασιλείου καὶ ἐν τῇ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου παρὰ τοῖς Κόπταις ψάλλεται κατὰ τὴν μετάληψιν κατὰ μὲν τὴν β'. ὁ 150 ψ. (Renaudot I σελ. 113), κατὰ δὲ τὰς α' ὁ 50 ψ. καὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς ἡμέρας (αὐτόθι I σελ. 80). Ἐν ταῖς λειτουργίαις τοῦναντίον τῶν ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ Μ. Βασιλείου ὁρίζεται ὡς Κοινωνικὸν καὶ ψάλλεται μέχρι σήμερον εἰς μόνον ψαλμικὸς στίχος, κατὰ προτίμησιν δὲ ὁ 9 στίχος τοῦ 33: «γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος»²⁾. Τοῦτο δὲ συνέβη, διότι ἥλλαξαν πλέον οἱ καιροὶ καὶ τὰ ἦθη, ἐκ δὲ τῶν πιστῶν ὀλίγοι ἦσαν οἱ προσερχόμενοι πλέον εἰς τὴν μετάληψιν τῶν θείων δώρων καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντοτε, ἀλλὰ κατὰ ἁραιὰ χρονικὰ διαστήματα.

2) Ἐν τῇ ἐν χρήσει τυπικῇ διατάζει περὶ τῆς Ἀρτοκλασίας ὁρίζεται, ὅπως ψάλληται ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς 33 ψαλμός μέχρι τοῦ στίχου «οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ». Σήμερον ὅμως ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς ψάλλεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως, συντομίας ἔνεκεν, εἰς μόνον στίχος, ὁ 11: «πλοῦσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττω-

1 Καὶ μετὰ τοῦτο μεταλαμβάνει ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀσκηταὶ καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ παρθέναι καὶ αἱ χῆραι, εἰτα τὰ παιδιά καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τὴν τάξιν. «ψαλμός δὲ λεγέσθω τριακοστὸς τρίτος ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντας τοὺς πιστούς», λέγεται ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διαταγαῖς (VIII. 13,4). Ὡσαύτως ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου μαρτυρεῖται, ὅτι ψάλλεται ὁ 33 ψ. Ἴδε Ἀμβροσίου Καισαρείας Λειτουργία I, 231.

2 Ἐκ τῶν Μυσταγωγικῶν κατηχήσεων Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Ε', 20 (ἔκδ. Βενετίας 1763) φαίνεται νὰ συνάγεται, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἔψαλλον ἐν Παλαιστίνῃ μόνον τὸν 9 τοῦτον στίχον κατὰ τὴν κοινωνίαν. «Μετὰ ταῦτα, λέγει, ἀκούετε τοῦ ψάλλοντος μετὰ μέλους θείου, προτρεπομένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ λέγοντας: *Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Κύριος*». Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς 28 ἐπιστολῆς τοῦ Ἱερωνύμου, καθὼς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου. Ἴδε τὴν τελευταίαν ἐν τῇ Tetralogia Lit. τοῦ Neale σ. 183 καὶ ἐν τῷ Codex Lit. τοῦ Daniel IV σ. 127.

θήσονται παντὸς ἀγαθοῦ» (ἴδε τὸ ἐν χρήσει Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας).

3ον) Ἀρχικῶς ἐψάλλοντο ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ὁρθρου μόνον αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς διαθήκης εἰλημμένα 9 γνωσταὶ ᾠδαί. Ἀργότερον, ὅτε ἤκμασεν ἡ ἱερὰ ὑμνολογία καὶ συνετέθησαν ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας διάφοροι χριστιανικοὶ ὕμνοι, τροπάρια καὶ κανόνες, συνεδυάσθησαν αἱ βιβλικάι αὗται ᾠδαὶ μετὰ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων οὕτως, ὥστε κατὰ τοὺς ἐν τοῖς Ὁρθροῖς ἀναγινωσκομένους ἢ ψαλλομένους κανόνας νὰ προψάλλωνται τῶν τροπαρίων ἐκάστης τῶν ᾠδῶν αὐτῶν στίχοι ἰσάριθμοι ἐκ τῶν 9 βιβλικῶν ᾠδῶν. Ἡ τοιαύτη πρᾶξις ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύῃ ἐνιαχοῦ σήμερον μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ μόνον κατὰ τοὺς Ὁρθρους τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ὅμως ναοῖς ἐπεκράτησε μετὰ τὸν εἰρμὸν ἐκάστης ᾠδῆς νὰ προψάλλωνται τῶν τροπαρίων, συντομίας ἔνεκεν, εἰς μὲν τὰ ἀναστάσιμα τὸ «Δόξα τῇ ἁγίᾳ ἀναστάσει σου, Κύριε», εἰς δὲ τὰ θεομητορικά τὸ Ὑπεραγία Θεοτόκε σῶσον ἡμᾶς, εἰς δὲ τὰ τῶν ἁγίων τὸ Ἅγιε τοῦ Θεοῦ πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν (ἴδε Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σελ. 21). Παρόμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ὁρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου ψαλλομένῳ Ἐπιταφίῳ θρήνῳ, πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τοῦ ὁποίου ἔδει νὰ ψάλληται ψαλμικός τις στίχος ἐκ τοῦ Ἀμώμου (118 ψ., ὅστις συνίσταται ἐξ 176 στίχων) κατὰ τὴν τυπικὴν διάταξιν, ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει σήμερον.

4ον) Ἐκ τῶν κατὰ τοὺς καθημερινοὺς Ἑσπερινοὺς ψαλλομένων ὁλοκλήρων 140οῦ καὶ 141ου ψαλμῶν (Κύριε ἐκέκραξα καὶ Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα) ψάλλονται κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν Κυριακῶν (ἴτοι Σαββάτου ἑσπέρας) καὶ τῶν ἑορτῶν συντομίας ἔνεκεν μόνον στίχοι τινὲς αὐτῶν, ἰδίως οἱ τελευταῖοι, ἰσάριθμοι πρὸς τὰ ψαλλόμενα τροπάρια ἐκ τῆς Ὀκτωήχου ἢ τοῦ Μηναίου (6—10).

5ον) Ἐκ τοῦ κατὰ τὰς νεκρωσίμων ἀκολουθίας ὠρισμένου πρὸς ψαλμοδίαν Ἀμώμου (118 ψαλμ.) ψάλλονται ἐκ τῶν 176 ἐν ὅλῳ στίχων αὐτοῦ μόνον ὀλίγοι τινὲς στίχοι (27 συνήθως), τῶν λοιπῶν παραλείπομένων.

6ον) Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰ ἀντίφωνα¹⁾ καὶ τὰ τυπικά²⁾, τὰ ὅποια, ὁσάκις δὲν παραλείπονται τελείως³⁾, περιορίζονται εἰς ἐλαχίστους μόνον στίχους. Ἐν τινι διατάξει τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητρίου ἐβσκη (III 229) ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά. «Ἰστέον δέ, ὅτι ἐν τισὶ Τυπικοῖς οὐχ εὗρίσκομεν τὰ ἀντίφωνα διὰ γ' ἢ δ' στίχων εἰς τὴν λειτουργίαν, ἀλλὰ δι' ἐνός, οὐκ οἶδα δὲ εἰ δι' ὀκνεῖαν τοῦ γραφέως ἢ

1 Ταῦτα συνίστανται ἐκ τῶν τριῶν ψαλμῶν, τῶν ὁποίων στίχοι μόνον τινὲς, κατ' ἐκλογὴν λαμβανόμενοι (3—4), ψάλλονται, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐφυμνίου: «Ταῖς Πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου...» καὶ ὁ Μονογενὴς υἱός...».

2 Τυπικά λέγονται οἱ ψαλμοὶ 102 καὶ 145, οἵτινες ἄχρι σήμερον ψάλλονται ἐνιαχοῦ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας τῶν Κυριακῶν.

3 Συνήθως παραλείπονται ἐκ τῶν ἀντιφώνων οἱ ψαλμικοὶ στίχοι, ψαλλομένων τῶν ἐφυμνίων μόνον αὐτῶν: Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου κλπ..

κολόβωσιν καὶ συντομίαν τῆς ἀκολουθίας . . .». Παρόμοια παράπονα ἐκφράζει καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, λέγων : «Καθ' ἐσπέραν μὲν οὖν καὶ πρόῃν ἐλέγετο τὸ ψαλτήριον ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ νῦν· ὁ δὴ καὶ αἱ Μοναὶ ἐκμιμούμεναι, Κάθισμα ψαλτῆρος ἐσπέρας καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ δύο διηνεκῶς λέγουσι. Νῦν δὲ ἐν τῷ ἁσματικῷ ἐσπερινῷ δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμέλειαν ἀντίφωνα ψαλτῆρος οὐ λέγονται, εἰ μὴ ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μόνον Τεσσαρακοστῇ, καὶ παντὶ Σαββάτῳ ἐσπέρας ἐν μόνῃ τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὅπου καὶ διὰ τὸ γογγύζειν τινὰς ραθυμοῦντας μόνον τό, Μακάριος ἀνὴρ, τὸν ἕνα ψαλμὸν μετὰ μέλους κατὰ τὸν ἦχον λέγειν διευτυώσαμεν· ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ πάλιν λέγεσθαι κατὰ τὸ ἔθος τὰ ἕξ ἀντίφωνα ἢ τὸ ἐν κάθισμα μόνον¹». Ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ παραπονεῖται διὰ τὰ ἀντίφωνα, ὡς λεγόμενα μὲν πρόῃν, ἀφεθέντα δὲ νῦν²).

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην λοιπὸν τόσων παραδειγμάτων οὐδὲν τὸ ἀνεξήγητον καὶ παράδοξον παρουσιάζεται ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς τύχην, ἣν καὶ οἱ ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντες ὕμνοι, ὑπέστησαν καὶ τὰ Προκείμενα καὶ Ἀλληλουάρια, ἅτινα ὄντα ἀρχικῶς, ὡς καὶ οἱ προμνησθέντες ὕμνοι, ἄρτιοι καὶ πλήρεις ψαλμοὶ ἢ ὕμνοι, σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρομοίων λόγων συνετμήθησαν ἢ ἐκολοβώθησαν.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν δέ, τίνες εἰδικώτερον ἐνταῦθα οἱ εἰς τὴν σύντμησιν καὶ ἐπιτομὴν ταύτην συντελέσαντες λόγοι, ἀποκρινόμεθα ὡς ἑξῆς. Ἡ σύντμησις αὕτη γενικῶς ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Δ' ἐκατονταετηρίδος καὶ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐν τῇ μορφῇ καὶ διατάξει τῶν ἀρχαιότερων ἐν τῇ χρήσει τῆς Ἐκκλησίας ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Λόγῳ τῆς ἐλευθερίας καὶ προστασίας, ὧν ἀπέλαυνεν ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει καὶ ἐκ μέρους αὐτοῦ, ἐκχριστιανισθέντος πλέον, ἡ ὑμνολογία καὶ ὑμνογραφία ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἐπίτασιν, αἱ δὲ ἱεραὶ ἀκολουθίαι νὰ πλουτίζονται καὶ διακοσμῶνται ὁσημέραι διὰ νέων ὕμνων, προερχομένων ἐκ τῶν ἐν τῷ μετὰξὺ ἀναφανέντων οὐκ ὀλίγων, ἀρίστων δὲ χριστιανῶν ποιητῶν. Τὸ κράτος τοῦ Ψαλτῆρος, ὅστις ἄχρι τοῦδε ἀπετέλει, ὡς προείπομεν, τὸ κατ' ἐξοχὴν βιβλίον τῆς ψαλμωδίας, ἤρχισε βαθμὴδὸν νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τοῦ πλήθους τῶν νέων ὕμνων, τροπαρίων, ᾠδῶν καὶ κανόνων τῶν χριστιανῶν ποιητῶν. Παρὰ τὴν σύστασιν δὲ τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν, ὅπως οἱ ψαλμοὶ παρεμβάλλωνται καὶ ψάλλονται μετὰ δύο ἀναγνώσματα, καὶ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ΙΖ' κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου τοῦ νὰ λέγωνται οὗτοι συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἤρχισεν ἑνωρὶς ἡ τάσις νὰ ἀναγινώσκονται οὗτοι συναπτῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ. Τὸ βιβλίον τοῦ Ψαλτῆρος διαιρεθὲν εἰς 20 καθίσματα, ἔδει νὰ ἀναγινώσκηται ὁλόκληρον διὰ τῶν ἡμερῶν μιᾶς ἐκάστης ἐβδομάδος. Οὕτω δὲ ἀπὸ βιβλίου ψαλμωδίας ἐγένετο βιβλίον ἀναγνώσεως. Ἐκ τῶν ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ ἐν χρήσει πρότερον

1 Συμεὼν ὁ Θεσσαλ. ἐνθα ἀνωτ. Περί ἁσματ. ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 11-18.

2 Ἐνθ. ἀνωτ. Περί ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 34.

ψαλμῶν αὐτοῦ ἄλλοι μὲν ἐξετοπίσθησαν παντελῶς ὑπὸ τῶν νέων χριστιανικῶν ὕμνων, ἄλλοι δὲ συνήφθησαν ἢ συνεδυάσθησαν οὕτω μετ' αὐτῶν, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἓνα ὕμνον, ἕτεροι δέ, τέλος, περιορίσθησαν εἰς τὸ ἐλάχιστον διὰ συντμήσεως ἢ ἐπιτομῆς, καθ' ἣν παραλειφθέντων ἢ ἀχρηστευθέντων τῶν πλείστων στίχων αὐτῶν διετηρήθησαν μόνον ἐκεῖνοι, ὅσοι ἐθεωρήθησαν χαρακτηριστικώτεροι καὶ ἐκφραστικώτεροι τοῦ οὐσιώδους περιεχομένου ἢ τῆς κυριώδους ὑποθέσεως ἢ ἐννοίας τῶν ἀγομένων ἐορτῶν ἢ ἡμερῶν.

Ὡς παραδείγματα τῶν ἀνωτέρω ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι τὰ ἑξῆς: καθὰ ἀναφέρει Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, ἐν τῇ ἀσματικῇ ἀκολουθίᾳ οἱ ψαλμοὶ ἐψάλλοντο προτασσομένων ἢ ἐπιτασσομένων αὐτῶν ἐν εἰδει προψαλμάτων ἢ ὑποψαλμάτων ἢ ἐφθυμίων φράσεών τινων, οἷον Ἀλληλούϊα ἢ Συνέτισόν με Κύριε ἢ Δόξα σοι ὁ Θεὸς κλπ. Οὕτω εἰς ἕκαστον στίχον τοῦ 140οῦ ἐσπερινοῦ ψαλμοῦ, Κύριε ἐκέκραξα, προσετίθετο τὸ ὑπόψαλμα «τὴν ζωηφόρον (ἢ τὴν σωτήριον) σου ἔγερσιν Κύριε δοξαζομεν»¹). Οἱ στίχοι τοῦ ἐσπερινοῦ ὡσαύτως ψαλμοῦ 85, Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, ἐψάλλοντο μετὰ τοῦ ὑποψάλματος: «Ἐπάκουσόν μου, Δόξα σοι ὁ Θεός»²). Οἱ στίχοι πάλιν τοῦ ὀρθρινοῦ ψαλμοῦ 3ου, «Κύριε τί ἐπληθύνθησαν», συνωδεύοντο μετὰ τοῦ ὑποψάλματος, Δόξα σοι ὁ Θεός, εἰς τὸν ψαλμὸν δὲ τοῦτον καθὼς καὶ εἰς ἄλλους ἔτι προσετίθεντο εἰς τὸ τέλος καὶ τὰ τριαδικά, Δόξα σοι Πάτερ, Δόξα σοι Υἱέ, Δόξα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον³). Οἱ στίχοι τοῦ Ἀμώμου (118 ψ.) συνωδεύοντο, οἱ μὲν τῆς α' καὶ γ' στάσεως ὑπὸ τοῦ, Ἀλληλοῦϊα, οἱ δὲ τῆς β' ὑπὸ τοῦ, Συνέτισόν με, Κύριε⁴). Τοιούτου χαρακτῆρος εἶναι περαιτέρω καὶ τὰ μεταξὺ τῶν στίχων ἐνὸς ἐκάστου τῶν ψαλμῶν τῶν ἀντιφώνων προστιθέμενα ὑποψάλματα ἢ ἐφύμνια. Οὕτω μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον τοῦ μὲν α' ψαλμοῦ ἐπιφέρεται τό, «Ταῖς προεβείαις τῆς Θεοτόκου . . .», τοῦ δὲ β' τό: «Σῶσον ἡμᾶς . . .», τοῦ δὲ γ' «Ὁ μονογενὴς υἱός . . .». Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνάγονται προσέτι καὶ οἱ μεταξὺ τῶν ἀναγνωσμάτων παρεμβλλόμενοι ὕμνοι: «*Λαθὼν ἐτέχθης . . .*» καὶ «*Ἀνέτειλας Χριστὲ ἐκ τῆς Παρθένου . . .*» κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, καὶ τὰ «*Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ . . .*» καὶ «*Ἀμαρτωλοῖς καὶ Τελώναις . . .*» κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν τῶν Φώτων⁵). Ἀπαντες οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὕμνοι συνίστανται ἐξ ἐνὸς τροπαρίου, ὅπερ ἐπα-

1 Συμεὼν ὁ Θεσσαλ., ἐνθ. ἀνωτ. Περὶ ἀκολουθίας κεφ. 347 σ. 244, 36.

2 Αὐτόθι κεφ. 347 σ. 243, 25-35. Ἐπόψαλμα δὲ λέγεται διὰ τὸ μετὰ τοῦ ψαλμοῦ καὶ τὸν στίχον ᾄδασθαι, καὶ πρῶτον μὲν τὸν στίχον, ἔπειτα δὲ τοῦτο λέγεσθαι οἷον, Κλῖνον Κύριε τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσόν μου, Δόξα σοι ὁ Θεός· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως . . . Διὸ καὶ πᾶς ὁ ψαλμὸς οὗτος, Τὸ κλῖνον, Κύριε, κατὰ στίχον λέγεται ἐξ ἐκατέρου χοροῦ, καὶ τὸ Δόξα σοι ὁ Θεός ἐν ἐκάστῳ στίχῳ».

3 Αὐτόθι κεφ. 349 σ. 247, 30-35.

4 Αὐτόθι κεφ. 349 σ. 247 37 ἔξ. 248. Καθ' ὅμοιον τρόπον ψάλλονται ἄχρι σήμερον ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ.

5 Ἴδε ἀνωτέρω σ. 34,1.

ναλαμβάνεται πεντάκις μὲν ἐν ἀρχῇ, τρίς δὲ ἔπειτα μετὰ τὴν ἐκάστοτε προεξαγγελίαν ἑνὸς τινος στίχου ἐκ τινος ὁρισμένου ψαλμοῦ, καὶ ἅπαξ ἔτι ἐν τῷ τέλει μετὰ τοῦ: «Δόξα τῷ Πατρὶ . . .». Χαρακτηριστικώτατον π. δ. εἶναι, τέλος, οἱ ἀνωτέρω προμνημονευθέντες συνδυασμοὶ τῶν στίχων τοῦ, Κύριε ἐκέκραξα, τῶν Αἴνων καὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν 9 βιβλικῶν ᾠδῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ ἰσαριθμῶν τροπαρίων ἐκ τῶν κανόνων τῶν ὑμνογράφων ποιητῶν.

Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τοῦ παλαιοῦ μετὰ τοῦ νέου, τῶν ἀρχικῶν βιβλικῶν δηλ. ὕμνων (τῶν ᾠδῶν ἢ ψαλμῶν) μετὰ τῶν πολλαπλασιαζομένων ὁσημέραι χριστιανικῶν τοιούτων (τροπαρίων, ᾠδῶν κλπ.), ἐνεῖχε τὸ ἐξῆς μέγα πλεονέκτημα, ὅτι ἐν τῷ σεβασμῷ πρὸς τὸ παλαιὸν ἐξετιμᾶτο συγχρόνως καὶ τὸ νέον. Ἀλλὰ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἠδύνατο, μὴ φυλαττομένου τοῦ σοφοῦ ἀξιώματος «μηδὲν ἄγαν», ν' ἀποβῇ μειονέκτημα ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς τυχὸν ἐπεκτάσεως τῶν ὕμνων καὶ τῶν ἀκολουθιῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ἤρχισεν ὅτε μὲν νὰ παραλείπηται τοῦτο, ὅτε δὲ νὰ ἐπιτέμνηται ἐκεῖνο. Παραδείγματα τοιούτων παραλείψεων καὶ ἐπιτομῶν ἀνεφέραμεν ἀρκετὰ ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῶν Κανόνων, περὶ τῶν Ἀντιφώνων, περὶ τῶν Κοινωνικῶν κλπ. Ἐνταῦθα ὅθ' ἀπροσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις ἀναφορικῶς μόνον πρὸς τὰ Προκείμενα καὶ τὰ Ἀλληλουάρια, δι' ὧν θέλουσιν ὑποδειχθῇ ταυτοχρόνως καὶ οἱ εἰδικώτεροι λόγοι, οἱ συντελέσαντες ὅπως ἐκ τῶν ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἀρχαιότερον ὁλοκλήρων ψαλμῶν διασωθῶσιν ἔνιοι μόνον στίχοι, ἐκπέσωσι δὲ ἢ ἐξαφανισθῶσιν ἢ ἀχρηστευθῶσιν οἱ λοιποί. Οἱ κυριώτεροι δὲ τῶν λόγων τούτων εἶναι οἱ ἐξῆς:

1ον) Ἡ ἐκ τῆς ἐπελθούσης καθόλου μεταβολῆς ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις διάφορος διαρροῖθιμις καὶ τάξις τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ἡ παρατηρουμένη τάσις πρὸς περιορισμὸν καθόλου αὐτῶν, ἰδίως δὲ τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ἣτις ἐν τισι λειτουργίαις (ὅπως ἐν τῇ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, Μ. Βασιλείου καὶ ἐν τῇ Ἀρμενικῇ) ἐξετοπίσθη τελείως. Ὁ περιορισμὸς ἢ ὁ τέλειος ἐκτοπισμὸς οὗτος τῶν τῆς Π. Δ. ἀναγνωσμάτων ἔδει φυσικῶς νὰ ἔχῃ καὶ ἐπιδράσιν τινα ἐπὶ τῆς τύχης καθόλου ἢ τῆς μορφῆς τῶν μεταξὺ αὐτῶν παρεμβалλομένων ὕμνων, τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξετοπίσθησαν τελείως, ἕτεροι δὲ ἐκολοβώθησαν ἢ ἡκρωτηριάσθησαν ἢ συνετμήθησαν συντομίας ἔνεκεν. Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ πρόγονοι τῶν ὑπὸ συζήτησιν ὕμνων, τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων δηλαδή.

2ον) Ἡ ὀλίγον πρὸ τῆς θέσεως τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων τοποθέτησις καὶ ψαλμωδία ἐν τῇ νέᾳ διατάξει τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν ἀντιφώνων φερομένων τριῶν ψαλμῶν, ὧν οἱ στίχοι, συνδεόμενοι μετὰ ὑποψαλμάτων ἢ ἐφρυνίων, ἀπετέλουν ἐκτενὲς ᾄσμα, ὅπερ ἔδει δυσμενῶς νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἀκολουθοῦντος Προκειμένου, τοσοῦτω δὲ μᾶλλον, καθόσον ἐκεῖνα εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ συνδυάζωσι ταυτοχρόνως

τὰ τῆς χάριτος μετὰ τῶν τῆς προφητείας, ἐνῷ τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καθαρῶς ἐκ στίχων τῆς Π. Δ.

3ον) Ἡ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὰ ἀντίφωνα περαιτέρω προσθήκη τοῦ τριαδικοῦ ὕμνου, τοῦ Τρισαγίου, ὅστις ὡς ψαλλόμενος μετὰ τινος μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπισημότητος καθίστα σχεδὸν περιττὸν τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τοῦ εὐθὺς ἀμέσως ἐπακολουθοῦντος αὐτὸν ψαλμοῦ τοῦ Προκειμένου, ὅστις ἀπεσκοπεί, ὡς προείπομεν, νὰ ἐπιφέρῃ διὰ τοῦ μέλους ποιικιλίαν τινὰ καὶ ἐναλλαγὴν καὶ ἀνακούφισιν ἐκ τοῦ φόρτου τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως.

4ον) Ἡ βαθμηδὸν εἰσχωρήσασα καὶ ἐπικρατήσασα ἐμμελὴς ἀπαγγελία καὶ αὐτῶν τούτων τῶν περισωθέντων ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἵτις ἀπέβη ἐνιαχοῦ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τεχνικωτέρα καὶ μελωδικωτέρα, ὥστε νὰ μὴ διαφέρῃ κατὰ πολὺ τῆς τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων μελωδίας ¹).

Οἷτοι περίπου εἶναι οἱ εἰδικώτεροι λόγοι, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξεμηδενίζετο ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῶν ἐν τῇ θέσει τῶν Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων φερομένων πρότερον ἀκεραίων ὕμνων ἢ ψαλμῶν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας πραγμάτων πρόδηλον, ὅτι ἡ περαιτέρω διατήρησις τῶν ὕμνων τούτων ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν θέσει καθίστατο πλέον προβληματικὴ καὶ περιττή. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία, συμφώνως πρὸς τὸ χαρακτηρίζον αὐτὴν συντηρητικὸν πνεῦμα, δὲν προβαίνει εὐκόλως εἰς τὴν κατάργησιν καθιερωμένων ἤδη τύπων, εἰς οὓς, ὡς ἔργα τῶν ἀρχαιοτέρων, δεικνύει πάντοτε ἐξαιρετικὴν στοργὴν καὶ ἀπόλυτον σεβασμὸν. Γνωρίζει νὰ ἐξοικονομῇ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τὰ πράγματα κατὰ τοιοῦτον σοφὸν τρόπον, ὥστε χωρὶς νὰ θίγῃται τὸ παλαιὸν νὰ ἱκανοποιητῇ τὸ νέον. Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω τοιαῦτα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Προσθέτομεν ἤδη τὴν τακτικὴν αὐτῆς ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς προκατέχοντας τὴν θέσιν τῶν νῦν Προκειμενο-αλληλουαρίων ἀρχαιοτέρους καὶ ἀρτιωτέρους ὕμνους. Ἀντὶ ν' ἀφήσῃ αὕτη νὰ περιέλθωσιν εἰς παντελὴ ἀχρησίαν οἱ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐκτενέστεροι πρότερον ὕμνοι, συνήργησε τοῦναντίον ὅπως δι' ἐπιλογῆς τῶν σπουδαιωτέρων ἢ χαρακτηριστικωτέρων στίχων αὐτῶν προέλθωσι νέοι, ἐπιτομώτεροι καὶ χαρακτηριστικώτεροι ὕμνοι, ἐπὶ μᾶλλον προσαρμοζόμενοι πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν τάξιν τῶν ἀκολουθιῶν, τοῦτέστι: τὰ νῦν Προκείμενα καὶ Ἀλληλουάρια, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ συνθέσεως αὐτῶν δὲν εἶναι ἕτερόν τι παρὰ οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ αἱ ἐπιτομαὶ τῶν ἐν ἀχρησίᾳ περιελθόντων ἐκείνων ὕμνων. Τὴν διαδικασίαν δὲ ταύτην τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκτενεστέρων εἰς συντομωτέρους ὕμνους πρέπει

1 Ὅτι ἀρχικῶς ἀνεγινώσκοντο ἀπλῶς αἱ περικοπαὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Εὐαγγελίων, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πρὸ ἑκατέρου αὐτῶν φερομένων ἄχρι καὶ σήμερον ἔτι φράσεων: Πρὸς <δεῖνα> ἐπιστολῆς <δεῖνος> τὸ ἀνάγνωσμα. — Ἐκ τοῦ κατὰ <δεῖνα> ἀγίου Εὐαγγελίου τὸ ἀνάγνωσμα. — Πρβλ. Augusti Denkwürdigkeiten VI, 159, ὅστις δέχεται ἐμμελὴ τινὰ ἀνάγνωσιν τούτων, ἱσταμένην μεταξὺ μέλους καὶ ἀπαγγελίας.

νά διανοηθῶμεν τοσούτω μᾶλλον εὐχερέστερον γενομένην, ὅσῳ, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων, οἱ ὕμνοι ἐκεῖνοι δὲν ἐλαμβάνοντο ἀδιαφόρως εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ψαλμῶν, χωρὶς δηλαδὴ νὰ διαγινώσκηται ἐγγυτέρα ἢ ἀπωτέρα, πραγματικῇ ἢ ἐξωτερικῇ σχέσις τις αὐτῶν πρὸς τὰ ἐξυμνούμενα γεγονότα ἢ πρὸς τὰς ἀγομένας ἐορτάς ἢ τελετάς ¹⁾, ἐνεκεν τῆς ὁποίας ἀκριβῶς εἶχον ἐκλεγῇ καὶ ὁρισθῇ νὰ ψάλλωνται κατ' αὐτάς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν ἐνίοτε ἦτο λίαν χαλαρὰ ἢ ἐπιπολαία ἢ ἐξωτερικῇ, ἐκδηλουμένη διὰ τινων ἢ καὶ δι' ἑνὸς μόνου στίχου τοῦ ὕμνου ἢ καὶ διὰ μιᾶς ἔτι μόνον φράσεως αὐτοῦ, ἐπεκράτησε τὸ ἔθος, ὅπως ἄλλοτε μὲν ὁ ψαλμὸς ἢ στίχοι τινὲς μόνον αὐτοῦ συνδυάζονται μετὰ χαρακτηριστικῶν τινος τροπαρίου, ἄλλοτε δὲ οἱ ἐκφραστικοὶ ἢ χαρακτηριστικοὶ μόνον αὐτοῦ στίχοι ἐπαναλαμβάνονται ἅπαξ ἔτι μετὰ τὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ πρὸς μεγαλύτεραν ἔξαρσιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ ὕμνου καὶ πρὸς ἐπιβλητικωτέραν ἐντύπωσιν ταύτης ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀκροατῶν. Ἰχνη τῆς α'. περιπτώσεως ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς Προκειμένοις τῶν ἀκολουθιῶν τῶν Ὁρῶν ²⁾. Ἐν ταύταις παρατηροῦμεν, ὅτι ἐξαιρέσει τοῦ Προκειμένου τῆς Α'. ὥρας, ἀποτελουμένου ἐκ καθαρῶς ψαλμικῶν στίχων (Τὸ πρῶτ' ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου . . .) τοῦ προαναγνωσθέντος ἢ προψαλέντος 5ου ψαλμοῦ (Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι Κύριε . . .), τὰ Προκείμενα τῶν λοιπῶν Ὁρῶν εἶναι σύνθετα ἐκ χαρακτηριστικῶν καὶ προσφόρων τροπαρίων ἀφ' ἑνός, ἐκ ψαλμικῶν δὲ στίχων προψαλέντων ἢ προαναγνωσθέντων ἀφ' ἑτέρου ψαλμῶν. Οὕτω τὸ τῆς Γ'. ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ τροπαρίου: «Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ

1 Ὅτι ἀνέκαθεν ἐγένετο ἐκλογὴ ὁρισμένων ψαλμῶν δι' ὁρισμένους καιροὺς, συνάγεται ἐκ τῶν Ἀποστ. διαταγῶν II, 59, 2. ἐνθα ὁ 62 ψ. μνημονεύεται ὡς ὁρθρινός, ὁ δὲ 140 ὡς ἐπιλύχνιος. — Παρομοίως ὁ 33 ψαλμὸς, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 35, 1, εἶχεν ὁρισθῇ ὡς ψαλμὸς τῆς μεταλήψεως. — Περὶ τοῦ ἐν Γαλλίαις πρεσβυτέρου Μουσαίου (περὶ τὸ 458) λέγεται, ὅτι κατήρτισε περικοπὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ προσφόρους ταῖς ἐορτασίμοις ἡμέραις καθὼς καὶ responsoria psalmorum capitula temporibus et lectionibus congruenta. — Τὸ χωρίον τοῦτο εἰλημμένον ἐκ τοῦ Gennadius De script. eccles. c. 79 ἀντεγράψαμεν ἐκ τοῦ H. Alt, Der kirchliche Gottesdienst, Berlin, 1851, σ. 546.

2 Παρόμοιον τι παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς Τριτοέκτης καὶ τοῦ Ὁρθρου τῆς ἐβδομάδος τῆς Τυροφάγου, καθ' ἣν πρὸ τοῦ Προκειμένου ψάλλεται σχετικὸν πάντοτε τροπάριον. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα μόνον τὰ τοῦ Ὁρθρου τῆς Τυροφάγου, ὅπου, μετὰ τὰ ἀντίφωνα καὶ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Πατριάρχου λέγεται ὅτι «ἀνέρχονται οἱ ψάλλται ἐν τῷ ἁμβωνί καὶ λέγουσι τροπάριον» ἡχος γ'. Βασιλεῦ ἅγιε παντοδύναμε, ὃν πάντα φράσσει καὶ τρέμει τὰ σύμπαντα, σῶσον ἡμᾶς· δύνασαι γὰρ συγχωρεῖν ἁμαρτίας ὡς εὐσπλαγχνος. Καὶ λέγουσιν αὐτὸ γ'. καὶ δοξάζουσιν. — Εὐθύς δὲ ἀμέσως μετὰ τὸ τροπάριον τοῦτο φέρεται ἐνταῦθα Προκείμενον, ἡχος β' Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου κλπ. Ὁμοίως κατὰ τὸν Ὁρθρον τῆς Παρασκευῆς τῆς ἰδίας ἐβδομάδος προηγείται τοῦ Προκειμένου τὸ τροπάριον, «Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐξ ὕψους, Κύριε . . .», ἔπεται δὲ εἰτα τὸ Προκείμενον, «Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει. . .» (Δημητριάδου ἐνθ' ἄνωτ. I. 111. 113. 114 ἐξ.).

ὥρα τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας...» μετὰ δύο σχετικῶν στίχων ἐκ τοῦ 50 ψαλμοῦ (Καρδίαν καθαρὰν κτίσον . . . καὶ πνεῦμα εὐθὲς . . . στίχ. 12ος, καὶ «Μὴ ἀπορρίψῃς με . . . καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ . . .» στίχ. 13).—Τὸ τῆς 5'. ἐκ τοῦ τροπαρίου: «Ὁ ἐν ἑκτῇ ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλωθεὶς . . .» μετὰ δύο σχετικῶν στίχων τοῦ 54 ψαλμοῦ (Ἐνώτισαι ὁ Θεὸς τὴν προσευχήν μου . . . στίχ. 2 καὶ «Ἐγὼ πρὸς Θεὸν ἐκέκραξα . . . στίχ. 17).—Τὸ τῆς Θ'. ἐκ τοῦ τροπαρίου: «Ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς σαρκὶ τοῦ θανάτου γενεσάμενος . . .» μετὰ δύο στίχων τοῦ 118 ψαλμοῦ ¹), τῶν 169 καὶ 170 δηλαδὴ.

Ἰχνη δὲ τῆς β' περιπτώσεως διειρηθήσαν μέχρι σήμερον ἔτι κατὰ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν πολλῶν τοῦ Ἑξαψάλμου καὶ τῆς Θ' ὥρας ψαλμῶν, μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ προεστῶτος οἱ χαρακτηριστικώτεροι στίχοι (ἢ στίχος) αὐτῶν. Οὕτω μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀνάγνωσιν τοῦ 85 τῆς Θ' ὥρας ψαλμοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἐμφαντικῶς ὑπὸ τοῦ προεστῶτος ὁ χαρακτηριστικὸς τελευταῖος αὐτοῦ στίχος: «Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν . . .». Ὁμοίως μετὰ τὸ τέλος τοῦ **προοιμιακοῦ** λεγομένου ψαλμοῦ τοῦ Ἑσπερινοῦ (τοῦ 103) ἐπαναλαμβάνονται οἱ χαρακτηριστικοὶ στίχοι 19 καὶ 24: «Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ...» (στίχ. 19) καὶ «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου Κύριε...» (στίχ. 24). Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ διὰ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Ἑξαψάλμου. Οὕτω, ἐπαναλαμβάνονται τοῦ ἔξ 9 στίχων συνισταμένου 3ου ψαλμοῦ ὁ στίχος: «Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα, ἐξηγέρθην...». Τοῦ ἔξ 23 στίχ. 37ου ψ. οἱ δύο τελευταῖοι, ὁ 22 καὶ ὁ 23: «Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε ὁ Θεός μου . . .». Τοῦ ἐκ 12 στίχ. 62ου ψ. οἱ 7, 8 καὶ 9: «Ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ...». Τοῦ ἐκ 19 στίχ. 87 ψ. ὁ 1 καὶ 2: «Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ πρωὶ ἐναντίον σου . . .». Τοῦ ἔξ 22 στίχ. 102ου ψ. ὁ 22, τοῦ ἐκ 12 στίχ. 142ου ψ. μέρος τοῦ 1, 2 καὶ 10 στίχων.

Οἱ χαρακτηριστικοὶ λοιπὸν οὗτοι στίχοι τῶν ὕμνων εἶναι οἱ ἀποτελέσαντες τὰ μετὰ ταῦτα Προκείμενα καὶ Ἀλληλουάρια, τῶν ὁποίων σκοπὸς δὲν εἶναι πλέον ὁ τῶν προκατόχων αὐτῶν, νὰ καθιδύνωσι δηλαδὴ διὰ τοῦ μέλους τὰς ἐκ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως βεβαρημένας ἀκοὰς τῶν πιστῶν, ἀλλὰ νὰ ἐξαγγέλλωσιν εἰς αὐτοὺς διὰ βραχειῶν, ἐκφραστικῶν καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων (ἢ στίχων) ἐμφαντικώτερον τὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν τῶν ἀγομένων ἢ τελουμένων. Οὕτω παρατηροῦμεν, ὅτι πάντα τὰ ὡς **ἑμνημα** φερόμενα Προκειμενο-αλληλουάρια εὐρίσκονται ἐν στενωπότη

1 Ἀντὶ τῶν συνήθων τούτων τροπαρίων φέρονται κατὰ τινὰς περιστάσεις ἕτερα προσφορώτερα πρὸς τὰς ἀγομένας ἐορτὰς ἢ τελετὰς ἢ τὰ ἐξυμνούμενα περιστατικὰ τροπάρια. Οὕτω ἐν τῇ Α'. ὥρᾳ τῆς Μ. Παρασκευῆς ἀντὶ τοῦ, Τὸ πρωὶ εἰσάκουσον, λέγεται τὸ Κύριε κατέκρινάν σε Ἰουδαῖοι ἐν δὲ τῇ Γ'. ἀντὶ τοῦ, Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα, τό, Μόνον ἐπάγη τὸ ξύλον, Χριστέ». Ἴδε Δημητριέβσκη I, 551 ἐξ.

σχέσει πρὸς τὰς ἀγομένας ἑορτὰς ἢ μνήμας τῶν ἁγίων, ὧν τὴν σπουδαιότητα θέλουσι νὰ ἐξάρῳσι διὰ συντόμων καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων¹⁾. Ἀνάλογον σχέσιν ἐκφράζουσι τόσον καὶ τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὁκτῶ ἡχων Προκειμενο-αλληλουάρια, ὅσον καὶ τὰ τῆς ἡμέρας, ἡγουν τὰ τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος λεγόμενα, καθ' ὅσον ἐκεῖνα μὲν σχετίζονται πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, ταῦτα δὲ πρὸς ὠρισμένας μνήμας ἁγίων ἢ θρησκευτικὰ γεγονότα, εἰς ἃ εἶναι αἱ ἐπὶ μέρους ἡμέραι τῆς ἐβδομάδος κατ' ἀρχαιότητα ἔθος ἀφιερωμέναι²⁾. Οὕτω εἶναι καθιερωμένοι ἡ Δευτέρα εἰς τὴν μνήμην τῶν Ἀγγέλων, ἡ Τρίτη τοῦ Προδρόμου, ἡ Τετάρτη τῆς Θεοτόκου, ἡ Πέμπτη τῶν Ἀποστόλων, ἡ Παρασκευὴ τοῦ Σταυροῦ, τὸ Σάββατον τῶν κεκοιμημένων.

Ὅτι δὲ ὅντως ἐκ τῶν ἐμφαντικώτερον ἐπαναλαμβανομένων χαρακτηριστικῶν ἐκείνων στίχων τῶν ψαλμῶν ἢ ὕμνων ἐγεννήθησαν καὶ ἀπετελέσθησαν τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια, συνάγεται σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαιότεραις διατάξεσι τῶν ἀκολουθιῶν εὐθὺς ἀμέσως πρὸ τῶν σημερινῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων φέρονται πάντοτε αἱ λέξεις ἢ Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἢ ἀπλῶς: ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὸν τύπον τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου, ἔχοντα ὡς ἑξῆς: Τρισάγιον. Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ (ἢ ἀπλῶς ψ. τῷ Δ.), Προκείμενον, Ἀπόστολος. Ἀλληλουῖα, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ (ἢ ἀπλῶς ψ. τῷ Δ.), Εὐαγγέλιον³⁾. Ἀντίστοιχος πρὸς τὸν τύπον τοῦτον εἶναι καὶ ὁ ἕτερος:

1 Οὕτω καθ' ἀπάσας τὰς Θεομητορικὰς ἑορτὰς (8 Σεπτεμβρίου, 21 Νοεμβρίου, 2 Φεβρουαρίου) ψάλλεται ὡς Προκείμενον ἡ ψδὴ τῆς Θεοτόκου: «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου . . . » Κατὰ δὲ τὰς μνήμας τῶν μὲν μαρτύρων (ἁγίων Γεωργίου, Δημητρίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κ.λ.π.) τό, «Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν Κυρίῳ . . . », τῶν δὲ Ἀποστόλων (Ἀνδρέου, Ἰωάννου, Πέτρου καὶ Παύλου κ.λ.π.) τό, «Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος . . . », τῶν δὲ θαυματουργῶν ἁγίων τό, «Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος..», τῶν δὲ λογίων ἱεραρχῶν (Χρυσοστόμου, Βασιλείου κτλ.) τό, «Στόμα μου λαλήσει σοφίαν . . . », τῶν δὲ ὁσίων τό, «Καυχῆσονται ὅσοι . . . ». Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον, ὅταν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συμπέσῃ ὁ ἑορτασμός δύο διαφόρων γεγονότων ἢ μνημῶν ἁγίων, ὁρίζεται ἐν τῷ Τυπικῷ ἡ ψαλμωδία διπλῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων, ἐνὸς δι' ἐκάστην τῶν ἑορτῶν. Ἰδε Δημητριάδου ΙΗ, 41. 92 κλπ.

2 Περί τούτων ἴδε Ὁρολόγιον τὸ Μέγα σελ. 169. Ἀπόστολος σελ. 5. Δημητριάδου Ι, 610. 611.

3 Ἰδε περὶ τούτων ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 68. 105, ἐν τῷ ἐν χρήσει παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ Εὐχολογίῳ σ. 53, ἐν τῇ Tetralogia τοῦ Neale σ. 34, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν εὐχολογιῶν Δημητριάδου Ι, 140 ἐξ., ἐν τῷ 12 τόμῳ (Pars altera) σ. 1020 τῆς ὑπὸ τοῦ Montfaucon ἐκδόσεως τῶν εὐρισκομένων πάντων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κτλ. Ὁ τύπος, ψαλμὸς τῷ Δ'. Προκείμενον, ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλαις ἐτι ἀκολουθίαις, ὅπως ἐν τῇ τῶν Προηγιασμένων (ἴδε Εὐχολόγιον Goar σ.202), ἐν τῇ τῶν Ὁρῶν (Ἰδε Δημητριάδου Ι, 352. 377. ΙΙΙ, 57), ἐν τῇ τοῦ Ὁρθρου κ.τ.λ. (Δημητριάδου Ι, 114. 881).

ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου, Προκείμενον· ᾠδὴ τῶν πατέρων, Προκείμενον· ἢ ἀντιστρόφως: Προκείμενον, ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου—Προκείμενον, ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν—Ἀλληλούϊα, ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου κλπ., ὅστις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς μὴ ψαλμικοῖς Προκειμενο-αλληλουαρίοις ¹⁾).

Ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἀπαντῶσι σήμερον αἱ φράσεις: Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δ., Προκείμενον (πρὸ τοῦ Ἀποστόλου) καὶ Ἀλληλούϊα, ψ. τ. Δ. (μετὰ τὸν ἀπόστολον) οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία, ὅτι τὰ σημερινὰ Προκειμενο-αλληλουάρια, οἱ χαρακτηριστικοὶ τοῦτέστι οὗτοι στίχοι, εἶναι λείψανα τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἄλλοτε ψαλμῶν ἢ ὕμνων ²⁾). Ἐκ τοῦ γεγονότος πάλιν, ὅτι τόσον παρὰ τῷ Προκειμένῳ ὅσον καὶ παρὰ τῷ Ἀλληλούϊα προστίθεται ἡ φράσις «ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ», μαρτυρεῖται ὀφθαλμοφανῶς, ὅτι ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ συγγένεια μεταξὺ τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων καὶ τῆς προτασσομένης πρὸ ἑκατέρου αὐτῶν φράσεως «ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ». Τὴν συγγένειαν καὶ σχέσιν ταύτην (μεταξὺ τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων καὶ τῶν προτασσομένων αὐτῶν ψαλμῶν) παρενόησεν οἰκτρῶς ὁ πολὺς Goar, ὅστις ἐν σελίδι 128 τοῦ ἑαυτοῦ Εὐχολογίου ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ πρὸ τοῦ Προκειμένου φερόμεναι λέξεις «ψαλμὸς τῷ Δ.» δὲν ἀναφέρονται δῆθεν εἰς τὸ Προκείμενον ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς αὐτό, ἀλλὰ εἰς τὸ Ἀλληλούϊα ὡς ἐπεξηγήσις αὐτοῦ: ὥσει δηλαδὴ νὰ ἐλέγετο διὰ τούτων, ὅτι τὸ Ἀλληλούϊα εἶναι ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ. Ἦδη ὁ Neale (Tetralogia Liturgica σελ. 235) ὀρθῶς ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ εἶναι ἄτοπος καὶ ὅτι ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχαιότερον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπῆρχε καὶ ἐψάλλετο Δαυιδικός τις ψαλμὸς, οὗτινος μετὰ ταῦτα περιπεσόντος εἰς ἀχρησίαν παρέμεινεν ἐνταῦθα μόνον ὁ τίτλος αὐτοῦ. Τὴν ὀρθότητα τῆς σκέψεως

1 Ἴδε π. δ. παρὰ Δημητρίεβσκη I, 138. 141. 265. 322. 345. 360.

2 Ἀξίον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι ἡ ἐν ταῖς ἀρχαιότεραις διατάξεσιν ἀπαντῶσα πρὸ τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων φράσις «ψαλμὸς τῷ Δ'» ἤρχισε σὺν τῷ χρόνῳ, λόγῳ τοῦ ὅτι περιῆλθον οἱ ψαλμοὶ οὗτοι εἰς ἀχρησίαν πλέον (ἀντικατασταθέντες ὑπὸ τῶν χαρακτηριστικωτέρων αὐτῶν στίχων, τῶν σημερινῶν δηλ. Προκειμενο-αλληλουαρίων) νὰ παραλείπῃται. Ὡς ἐκ τούτου ἐπεκράτησεν ἐν πολλαῖς διατάξεσι τῶν ἀκολουθιῶν νὰ σημειῶται ἀπλῶς Προκείμενον μὲν πρὸ τοῦ Ἀποστόλου, Ἀλληλούϊα δὲ μετ' αὐτόν, ἄνευ τοῦ ψαλμὸς τῷ Δ'. Οὕτω ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας σελ. 59 ἀναγράφεται, ὅτι μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ὁ ἀναγνώστης λέγει τὰ Προκείμενα τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἀναγινώσκειται ὁ Ἀπόστολος, μεθ' ὃν ὁ χορὸς ψάλλει τὸ Ἀλληλούϊα ἐκ γ'.—Ἐν τῷ Ἱεροτελεστικῷ τεύχει πάλιν τοῦ Ἱω. Βογιατζῆ σ. 113 πρὸ μὲν τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστόλου οὐδεὶς λόγος γίνεται οὔτε περὶ ψ. τ. Δ, οὔτε ἐτι περὶ Προκειμένων, μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ σημειοῦται ἀπλῶς, ὅτι ὁ ψάλλτης ψάλλει τὸ Ἀλληλούϊα.—Δίαν χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον εἶναι τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ ἐν χρήσει Τυπικῷ (π.δ.χ. ἐν σ. 37) ὅτι «ἐν ἀπάσαις ταῖς λειτουργίαις μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου ψάλλεται τὸ Ἀλληλούϊα . . . τὸ δὲ Μ. Σάββατον ἀντὶ τοῦ Ἀλληλούϊα . . . τὸ Μ. Προκείμενον τῆς Ἀναστάσεως: Ἀνάστα ὁ Θεός . . . τὸ δὲ παραλείπειν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα καὶ ταῖς λοιπαῖς τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος ἡμέραις μετὰ τὸν Ἀπόστολον . . . τὸ Ἀλληλούϊα, οὐδαμοῦ τῶν ἀρχαίων τυπικῶν εὐρηται . . .»

ταύτης τοῦ Neale προαπεδείξαμεν διὰ πολλῶν ἀνωτέρω. Ὅτι δὲ μεταξὺ τῆς προτασσομένης τοῦ Προκειμένου φράσεως «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» ἢ «*Ἀλληλούϊα, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Προκειμένου ὑφίσταται στενωτάτη σχέσις, συγγένεια καὶ ὁμοιογένεια, δυναμένη νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σχέσις γένους πρὸς εἶδος ἢ ὅλου πρὸς μέρος, ἀρχοῦντως ἐπίσης ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῇ ἀνωτέρω. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ τοῦ Προκειμένου προτασσομένη φράσις «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ Ἀλληλούϊα, ὡς ἐπεξήγησις αὐτοῦ, ἀλλὰ εἰς τὸ Προκειμενον, χρησιμεύουσα ὅπως χαρακτηρίσῃ ἢ ἐπεξηγήσῃ τὸ εἶδος τοῦ Προκειμένου, ὅτι δηλ. αὐτὸ εἶναι ψαλμὸς Δαυιδικὸς ἢ συνίσταται ἐκ Δαυιδικῶν στίχων ἐν διακρίσει καὶ ἀντιθέσει πρὸς ἕτερα Προκειμένα ἐκ μὴ ψαλμικῶν στίχων, οἷα ἐπὶ π. δ. εἶναι τὰ, ἢ ᾧδὴ τῆς Θεοτόκου, ἢ ᾧδὴ τῶν πατέρων, ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παίδων, ὁ ὕμνος τοῦ Συμεὼν κτλ. Περὶ τῆς ἀληθείας δὲ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης πειθόμεθα καὶ ἐκ τούτου, ὅτι αἱ λέξεις «*ψαλμὸς τῷ Δαβίδ*» φέρονται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον πρὸ τῶν ψαλμικῶν Προκειμένων, οὐδέποτε δὲ πρὸ μὴ ψαλμικῶν τοιούτων.

* *

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ ἀμφοτέρων τῶν ὕμνων τούτων εἶναι εὔκολον ἤδη νὰ καθορίσωμεν τὴν σημασίαν τῶν ὄρων αὐτῶν.

Εἶδομεν ὅτι οἱ μνησθέντες ὕμνοι, ἀρτιμελεῖς ὄντες καὶ πρόσφοροι καὶ προτασσόμενοι τῶν ἀναγνωσμάτων ἢ παρεντιθέμενοι μεταξὺ αὐτῶν, εἶχον ὡς προορισμὸν νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τῆς ἑαυτῶν μελωδίας ἐναλλαγὴν τινα καὶ ποιητικίαν ἐν τῇ ἀναγνώσει. Κατὰ ταῦτα οἱ ὕμνοι οὗτοι ἠδύναντο ἄριστα νὰ ἀποκληθῶσι γενικῶς *προψάσματα*¹⁾, προαδόμενα τῶν ἀναγνωσμάτων, ὅπως καὶ ὄντως ἀποκαλοῦνται ταῦτα ἐνιαχοῦ. Οὕτω ὁ μὲν πρὸ τοῦ Ἀποστόλου ὕμνος καλεῖται ἐν τῇ διατάξει τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀδελφοθέου ὅτε μὲν *προκείμενον*, ὅτε δὲ *πρόψαλμα* ἀπλῶς²⁾, ὁ δὲ μετὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῇ αὐτῇ μὲν λειτουργίᾳ καλεῖται ἐνίοτε *στιχολογία* ἀπλῶς, ἐν δὲ τῇ τοῦ Μάρκου *πρόλογος* τοῦ Ἀλληλούϊα³⁾. Συνίσταντο δὲ οἱ ὕμνοι οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ πρὸ καὶ μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς Κ.Δ. ἀναγνωσμάτων (οἱ πρὸ τῶν Ἀποστολοευαγγελίων δηλαδὴ) κατ' ἐπιγράτησιν, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς πανηγυρικὰς ἡμέρας τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ καθ' ἀπάσας τὰς Κυριακὰς τοῦ ἐνι-

1 Μεταχειριζόμεθα τὴν λέξιν οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν προοιμίων τῆς ψαλμωδίας ἢ τῶν τερετισμάτων τῶν κιθαρωδῶν, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ὕμνοι ἢ ψαλμοί, προτασσόμενοι τῶν ἀναγνωσμάτων, ψάλλονται πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν.

2 Ἰδε Μητροπολίτου Καισαρείας Ἀμβροσίου, Αἱ ἀρχαιόταται . . . λειτουργαίαι I σ. 298-301.

3 Ἰδε αὐτόθι σ. 195 ἐξ. Renaudot, Liturg. Orient. I σ. 125 ἐξ. Tetral. Lit. τοῦ Neale σ. 35. Daniel, Codex Lit. IV, 143.

αυτοῦ, ἐκ ψαλμῶν ἀλληλουϊστικῶν, ἥτοι ἐκ ψαλμῶν φερόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ἐκφραστικὴν καὶ πανηγυρικὴν λέξιν ἀλληλουϊά¹).

Τοιαύτην τινὰ ἐπεξήγησιν ἐπιδέχονται τοὺλάχιστον τόσον αἱ πρὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Προκειμένων ἔτι αὐτῶν, ὅσον καὶ αἱ μετ' αὐτοὺς καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀπαντῶσαι ἐν τῇ διατάξει τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου φράσεις, Ἀλληλουϊά, ψαλμός τῷ Δαβίδ. Ἡ ἐξήγησις δὲ ἡμῶν αὕτη εὐρίσκει σταθερὸν στήριγμα καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ τῆς Συναγωγῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς γνωστόν, οἱ ψαλμοὶ 113—118 (κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν ἀπαρίθμησιν αὐτῶν) ἀπεκαλοῦντο «μέγα Ἀλληλουϊά» καὶ ἐψάλλοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Ἀλλὰ δυνατόν ἐπίσης νὰ νοήσωμεν καὶ ἄλλους οἰουσδήποτε ψαλμούς, τῶν ὁποίων οἱ στίχοι ἐψάλλοντο συνοδευόμενοι ὑπὸ τῆς λέξεως ἀλληλουϊά, ἥτις θεωρουμένη ὡς ἀγγελικὸς ὕμνος ἔχει μεγάλους σπουδαιότητος καὶ ἁγιότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθόλου καὶ ἰδιαίτερος ἐν τῇ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἀπετέλει αὐτοτελὴ ὕμνον καὶ χαρμόσυνον σύνθημα τῶν χριστιανῶν²).

Ἐὰν λοιπὸν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους τούτους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἐν χρήσει ὁ λειτουργικὸς ὅρος Προκείμενον καὶ ἐφέρετο πρὸ τῶν ὕμνων τούτων, — περὶ τούτου δυστυχῶς οὐδὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, — ἐν ταύτῃ περιπτώσει οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τούτου, ὅτι ὁ ὅρος οὗτος οὐδὲν ἕτερον ἠδύνατο νὰ σημαίνει ἢ τὸ πρὸ τοῦ ἐπακολουθοῦντος ἀναγνώσματος ὀρισμένον ἢ κείμενον πρὸς ψαλμωδίαν ᾄσμα, ἢ δι' ἄλλων λέξεων: τὸ τοῦ ὑπὸ ἀνάγνωσιν κειμένου προηγούμενον ᾄσμα. Εἰς ἀμφοτέρων τὰς περιπτώσεις δηλαδὴ θὰ ἔπενοεῖτο ἡ λέξις ᾄσμα, ὁ δὲ ὅρος Προκείμενον θὰ ἦτο ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μουσικὸς λειτουργικὸς, παράλληλος δὲ

1 Τὸν ὅρον ἀλληλουϊατικὸς ψαλμός μεταχειρίζεται ἤδη ὁ ἱ. Αὐγουστίνος: Allelujaticus. Περὶ τούτων καθόλου ἴδε Augusti, Denkwürdigkeiten VI, 192 καὶ V 209-215. Ἀλληλουϊά ἀπαντᾷ συχνά ὡς ἐπιγραφή ψαλμῶν ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ 104 καὶ ἐξῆς, οἷον τῶν 104. 105. 106. 110—118 κλ.

2 Περὶ τοῦ ἀλληλουϊά καθόλου καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Συναγωγῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἴδε Augusti, ἔνθ. ἀνωτ. V 209-215. Οὕσα αὕτη λέξις ἑβραϊκὴ (χαλληλούγια) σημαίνει: αἰνεῖτε τὸν Ἰαὼ ἢ τὸν Γιάχ ἢ τὸν Γιαβέ, ἢ τὸ ὄν κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Ὁ Ἡσυχίος ἀποδίδει ταύτην διὰ τοῦ, αἶνος τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Ἰουστίνος διὰ τοῦ, ὑμνήσατε μετὰ μέλους τὸ ὄν. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι αὐτὴν ὡς σημεῖον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, ὡς γίνεται ὅλην ἐκ τῆς ὑποθέσεως πολλῶν ψαλμῶν, ἐν οἷς φέρεται αὕτη ὡς ἐπιγραφή αὐτῶν, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς χρήσεως, ἐν ἣ ἐύρηται αὕτη παρὰ Τωβίτ (13, 18) καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου (13, 2. 20—21, 1). Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὁμῶς Ἐκκλησίᾳ πλεονάζει ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ἐν ταῖς νεκρωσίμοις τελεταῖς καὶ ταῖς πενθίμοις τῶν νηστειῶν ἡμέραις, ὅτε ἐν μὲν τοῖς Ἑσπερινοῖς ἀντὶ τῶν Προκειμένων, ἐν δὲ τοῖς Ὁρθροῖς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ Κύριος ψάλλεται τὸ ἀλληλουϊά (ἴδε καὶ ἀνωτ. σ. 18, 1, 19, 2). Ἐν τῇ λατινικῇ τοῦναντίον Ἐκκλησίᾳ ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις τοῦ ἀλληλουϊά κατὰ τὰς νηστησίμοις ἡμέρας καὶ τὰς πενθίμοις τελεταῖς, περιορίζεται δὲ ἡ χρῆσις αὐτοῦ μόνον κατὰ τὰς χαρμωσίμους ἡμέρας, ἑξαιρέτως δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅτε καὶ πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται.

καὶ ὁμοειδῆς πρὸς τὸν τοῦ ἀντιφώνου ἢ ἀντιφώνων, εἰς ᾧ ὑπονοοῦνται αἱ λέξεις **μέλος** εἰς τὸ α', **μέλη** δὲ εἰς τὸ β'.

Ἄλλ' ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ὅτι αἱ διατάξεις τῶν ἀρχαιοτέρων ἀκολουθιῶν ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ διαφορούς ἀλλοιώσεις καὶ τροποποιήσεις καὶ ὅτι λόγῳ τῆς νεωτέρας ταύτης διαρρυθμίσεως αὐτῶν δὲν ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι οὔτε ἡ ἀρχικὴ μορφή οὔτε ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τῶν ὑπὸ συζήτησιν ὕμνων. Ἡ μεταβολὴ λοιπὸν τῆς μορφῆς αὐτῶν ἦτο εὔκολον καὶ εὐνόητον νὰ συνεπιφέρῃ καὶ μεταβολὴν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Τοιοῦτόν τι ἀκριβῶς καὶ συνέβη ἐνταῦθα. Ἐνῷ δηλ. ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ, τῇ ἀρτιότερᾳ καὶ πληρεστέρᾳ, ἀπεσκόπουν νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐν τῇ ἀναγνώσει, ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν μορφῇ, τῇ βραχυτέρᾳ καὶ ἐπιτομωτέρᾳ, ἐπεδίδωκον τοῦναντίον οὐχὶ πλέον τόσον νὰ καθιδύνωσι διὰ τοῦ μέλους τὰς ἀκοὰς τῶν πιστῶν, ὅσον νὰ δηλώσωσι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγομένης ἡμέρας ἢ ἑορτῆς, ἀφοῦ πλῆθος μέγα νέων ἤδη ὕμνων εἶχε συντεθῇ καὶ εἰσαχθῇ ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ἀφοῦ ἅπανα σχεδὸν ἤδη ἡ ἀκολουθία εἶχεν ἀποβῇ ἁσματικὴ, μὴδ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀναγνώσεως τῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων ἐξαιρουμένης, ἅτινα παρ' ὅλην τὴν πρὸ αὐτῶν φερομένην καὶ ἐκφωνουμένην ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἢ τοῦ διακόνου καὶ μέχρι σήμερον ἔτι σύστασιν περὶ ἀναγνώσεως (πρὸβλ. τύπον: πρὸς Ρωμαίους ἢ Ἑβρ. κλπ. Ἐπιστολῆς (δεῖνος) τὸ ἀνάγνωσμα ἢ: Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἢ Μάρκον κλπ. ἀγίου Εὐαγγελίου τὸ ἀνάγνωσμα) μᾶλλον ἄδονται παρὰ ἀναγινώσκονται παρὰ πολλῶν τὴν σήμερον. Ἐπεδίδωκον λοιπὸν γενικῶς οἱ κολοβοὶ καὶ συντετιμημένοι οὔτοι ὕμνοι ἐξαιρέσει ὀλίγων περιπτώσεων, ἐν αἷς διεσώθησαν ἀπαραγνωρίστως ἔχνη τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν προορισμοῦ καὶ περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν νέαν ἀξίαν καὶ διάταξιν τῶν ἀκολουθιῶν νὰ ἐξαγγέλλωσιν ἐμφαντικώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον διὰ βραχυτάτων καὶ χαρακτηριστικῶν βιβλικῶν ῥήσεων τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ θέμα τῶν ἀγομένων ἡμερῶν ἢ ἑορτῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἔκτοτε διακρινόμενοι ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν ὅρων ὁ μὲν τοῦ Προκειμένου, ὁ δὲ τοῦ Ἀλληλούϊα—ἐπικρατησάντων καὶ ἐπεκαθέντων ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῆς Θείας λειτουργίας καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐξ αὐτῆς προελθούσας καὶ κατ' αὐτὴν διαμορφωθείσας ἀκολουθίας (οἶον τοῦ Ὁρθρου, Ἑσπερινοῦ κλπ.) καὶ ὁσημέραι πληθυνομένας διὰ τῆς προσθήκης ἀείποτε νέων ἑορτῶν ἐν τῷ ἑορτολογίῳ τῆς Ἐκκλησίας—λαμβάνει ἐκάτερος αὐτῶν τοὺς χαρακτηρισμοὺς μέγα, μικρόν, ἀναστάσιμον, ἄμνημον, τῆς ἑορτῆς, τῆς ἡμέρας ¹⁾, τὸ δὲ Προκειμένον εἰσέτι καὶ τῆς ἐσπέρας ²⁾. Ὑπὸ τιαύτας συνθήκας καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὁ ὅρος **Προκειμένον** οὐδὲν ἄλλο

1 Ὑπὸ τὴν λέξιν ἑορτῆς ἐννοοῦνται τὰ ἔμνημα, ὑπὸ δὲ ἡμέρας τὰ τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος Προκειμένο - αλληλουάγια.

2 Πρὸβλ. διατάξεις τῆς ἀκολουθίας τῶν Ἑσπερινῶν, ἐν αἷς φέρεται: **Ἐσπέρας Προκειμένον**.

δύναται νὰ σημαίνη ἡ τὸ πρὸ ἡμῶν κείμενον, τὸ προβαλλόμενον καὶ προτιθέμενον ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσιν: τὸ περὶ οὗ πρόκειται κατὰ τὴν ἀγομένην ἡμέραν ἢ ἑορτήν, ἢ ὑπόθεσις καὶ τὸ θέμα αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ σημασία ἐνυπάρχει καὶ ἐν τῷ ἐν μόνῃ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου διασφθέντι ὄρφ καὶ χαρακτηρισμῷ τῶν τοῦ Ἀλληλούϊα στίχων ὡς *προλόγου* τοῦ ἀλληλούϊα, ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι περιέχουσιν οἱ στίχοι οὗτοι διήγησιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς γεγονότων, προτασσομένων τῆς κατόπιν αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν ψαλλομένης ἐπιδῆς ἢ ἐφρυνίου, ἀλληλούϊα ¹⁾). Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς νεωτέρας ταύτης σημασίας τοῦ Προκειμένου ὡς δηλωτικῆς τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς δὲν ἐξηφανίσθη παντελῶς καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ σημασία, ἐνιαχοῦ τοῦλάχιστον, ὡς ἁσματος προτασσομένου τῆς ἐπακολουθούσης αὐτοῦ ἀναγνώσεως. Ἰχνη τῆς σημασίας ταύτης διασφύζονται ἀπαραγνώριστως ἐν ἀπάσαις ἐκείναις ταῖς περιστάσεσιν, ἐν αἷς τὸ Προκείμενον φέρεται πρὸ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως ἐπὶ π.δ. κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς ἐνίων μεγάλων ἑορτῶν, κατὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν, κατὰ τὰς ἀκολουθίας τῶν Τριτοεκτῶν καὶ τῶν Ἑσπερινῶν ἀπασῶν τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἰδιαίτερος δὲ τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ ἐκ ταύτης πάλιν ἰδιαίτερος τῆς Μ. Πέμπτης, Μ. Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα ἔνια π. δ. ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν Τυπικῶν τοῦ Δημητριάδου. Οὕτω, ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς παραμονῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14η Σεπτεμβρίου) φέρονται τρία ἀναγνώσματα, πρὸ ἐκάστου τῶν ὁποίων προηγείται Προκείμενον κατὰ τὸν ἐξῆς τύπον: *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τῆς Ἑξόδου *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τῶν Παροιμιῶν *προκείμενον*, ἀνάγνωσμα ἐκ τοῦ Ἠσαίου (ἴδε Δημητρ. I σ. 4 ἐξ.).—Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν Ὁρῶν (Α', Γ', Δ' καὶ Θ') τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων πρὸ ἐκάστου ἀναγνώσματος φέρεται Προκείμενον (Δημητριάδου I σ. 377, πρβλ. καὶ III σ. 62).—Ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τῆς Μ. Πέμπτης καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς μετὰ τῶν πέντε ἀναγνωσμάτων (3 ἐκ τῆς Π. καὶ 2 ἐκ τῆς Κ. Δ.) παρεμβάλλονται τρία Προκείμενα (Δημητριάδου I, 130). Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου τὰ ἀναγνώσματα διακρίνονται εἰς τέσσαρας τριάδας, τῆς α' καὶ β'. τῶν ὁποίων προτάσσονται Προκείμενα, τῆς γ'. δὲ ἡ ὥδὴ τῆς Ἑξόδου, τῆς δὲ

1 *Πρόλογοι* λέγονται συνήθως ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις αἱ ἀρχαὶ τῶν τροπαρίων, αἱ προτασσομέναι εἰς ἕτερα τροπάρια, τὰ ὅποια ἔδει νὰ ψάλλωνται κατὰ τὸ μέρος ἐκείνων. Ἀλλ' ἀπαντᾷ ὡσαύτως ἡ λέξις ἐνιαχοῦ ἐν τῇ σημασίᾳ τῶν *προλεγομένων* εἰς τι, ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς τοῦτο. Οὕτω ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν ἁγίων Θεοφανείων μετὰ τὰ Εἰρηνικά καὶ πρὸ τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος φέρεται ἡ εὐχὴ τοῦ Μ. Βασιλείου, Δοξάζομέν σε, Δέσποτα κλ., ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ὁποίας φέρεται ὁ τίτλος, Πρόλογος τοῦ ἁγίου Βασιλείου (ἴδε Δημητριάδου II 70). Πρβ. ὡσαύτως αὐτόθι II 80 ἑτέραν εὐχὴν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: Πρόλογος εἰς τὸ ὕδωρ τῶν ἁγίων Θεοφανείων, καὶ II 621 «Πρόλογον ὑποψηφίου» Ἐπισκόπου, δι' οὗ σημαίνεται ἡ πρὸ τῆς χειροτονίας αὐτοῦ λαμβάνουσα χώραν ὁμολογία τῆς πίστεως.

δ'. ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παιδῶν. Καθ' ἀπάσας, τέλος τὸς ἡμέρας τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀναφέραμεν, ἐν μὲν τῇ Τριτοῦκτῃ ἀναγινώσκειται ὁ Ἑσαΐας, τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποίου προηγεῖται καὶ ἔπεται Προκείμενον, ἐν δὲ τῷ Ἑσπερινῷ ἀναγινώσκειται ἡ Γένεσις καὶ αἱ Παραοιμῖαι, πρὸ ἐκάστης ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων προηγεῖται Προκείμενον. Ἀξίον σημειώσεως ὡς πρὸς τὰ Προκείμενα ταῦτα εἶναι τοῦτο : ὅτι ταῦτα ὄντα ψαλμικὰ βαίνουσι δι' ἀπασῶν τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς μέχρι περιόπου τῆς Μ. Τετάρτης κατ' αὖξοντα ἀριθμὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ σειρὰν τῶν ψαλμῶν, ἐξ ὧν προέρχονται, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ σαφέστατα ὅτι τὸ Ψαλτήριον ἄλλοτε ἔδει νὰ στιχολογῇται ὁλόκληρον διὰ τῶν ἡμερῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ φερομένην ἀριθμητικὴν σειρὰν τῶν ψαλμῶν, ὅπως κατ' ἀναλογίαν ἔδει διὰ τῶν αὐτῶν ἡμερῶν νὰ γίνηται καὶ ἡ ἀνάγνωσις ἐτέρων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως τοῦ Ἑσαΐου, τοῦ Ἰωβ καὶ τῆς Γενέσεως. Ἡ αὐστηρῶς καὶ ἀπαραβάτως προοιούσα αὕτη συμφώνως τῇ ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ ἀριθμητικῇ σειρᾷ τῶν ψαλμῶν τάξις τῶν Προκειμένων μαρτυρεῖ, φρονοῦμεν, περιτράνως, ὅτι διὰ τούτων δὲν ἐπιδιώκεται νὰ ἐξαρθῇ τόσον τὸ θέμα τῆς ἑορτῆς ἢ τῆς ἡμέρας, διότι τὸ τοιοῦτον θὰ προὔπεθετε παράδοξόν τινα προκαθορισμένην ἁρμονίαν, καθ' ἣν ἕκαστος ψαλμὸς τῆς προοιούσης ἀριθμητικῆς τοῦ Ψαλτηρίου σειρᾶς θὰ ἐξαρχακτῆριζε τὴν ὑπόθεσιν ἐκάστης ἡμέρας τῆς προοιούσης σειρᾶς τῶν ἡμερῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς Α'. ἑβδομάδος μέχρι τῆς Μ. Τετάρτης. Θὰ ἦτο δὲ ὡσαύτως ποράδοξον νὰ διανοηθῶμεν, ὅτι τὰ Προκείμενα προαναγγέλλουσι συνοπτικῶς τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ θέμα τῶν ἐπακολουθουσῶν αὐτὰ περικοπῶν, διότι ἀκολουθοῦντα αὐστηρῶς προδιαγεγραμμένην σειρὰν, ὅπως καὶ αὗται, ἀποκλείεται νὰ συμμορφῶνται καὶ νὰ ῥυθμίζωνται καὶ ν' ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν περικοπῶν. Ἀλλ' ἐὰν τυχὸν συνέβαινε νὰ ὑφίστατο ἐσωτερικὴ σχέσις, ἀνταπόκρισις καὶ συμφωνία μεταξὺ τοῦ περιεχομένου τῶν Προκειμένων καὶ τῶν περικοπῶν, ἔδει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ τοιαύτη σχέσις νὰ ἐξηγηθῇ φυσικώτερον ἐκ τούτου, ὅτι τόσον ταῦτα ὅσον καὶ ἐκεῖνα προσαρμόζονται κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὸ διηκον δι' ὧν τῶν ἡμερῶν καὶ ἀκολουθιῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς γενικὸν αὐτῆς πνεῦμα, ὡς περιόδου προπαρασκευῆς διὰ τὰ φρικτὰ πάθη καὶ τὴν χαρμόσυνον ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος, παρὰ ἐξ ἐκεῖνου, ὅτι ἢ τὰ Προκείμενα συμμορφοῦνται πρὸς τὰς περικοπὰς ἢ αὗται πρὸς ἐκεῖνα.

Τούτου ἀληθεύοντος, ἔπεται ὅτι οἱ ψαλμοὶ τοῦ Ψαλτηρίου παρενεβάλλοντο μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων συνφδὰ ταῖς προαναφερθείσαις διατάξεσι τῶν Ἀποστολ. διαταγῶν καὶ τοῦ ΙΖ'. κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ συνόδου, ὅπως ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐκ τοῦ φόρτου τῆς ἀναγνώσεως.

Ἀλλ' ἐνῷ αἱ περικοπαὶ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης ἐξακολουθοῦσιν ἄχρι σήμερον ν' ἀναγινώσκονται ὁλόκληροι, ἐκ τῶν ὁλοκλήρων

τοῦναντίον ἄλλοτε ψαλμῶν διασφύζονται σήμερον στίχοι τινὲς μόνον αὐτῶν, τὰ προτασσόμενα ἢ ἐπιτασσόμενα τῶν περικοπῶν σημερινὰ Προκειμένα, διατηρηθείσης ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν ἡμετέρων ἀκολουθιῶν μόνον τῆς ἀρχικῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν σειρᾶς ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ.

Δι' ἅπαντας λοιπὸν τοὺς λόγους τούτους ἀκόλουθον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κύριος προορισμὸς καὶ σκοπὸς τῶν Προκειμένων τούτων εἶναι νὰ ἐπιφέρωσι διὰ τοῦ ἑαυτῶν μέλους ἐναλλαγὴν τινα ἐν τῇ ἀναγνώσει, διαφυλαχθέντος οὕτω ἐν αὐτοῖς τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ τῶν ἐν τῇ θέσει των ἄλλοτε ἱσταμένων ἀρχαιοτέρων καὶ πλήρων ὕμνων.

Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν ἀμνήμων λεγομένων Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, ἅτινα ὁκτὼ ὄντα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡχῶν, πρὸς οὓς ρυθμίζονται καὶ οὓς ἀκολουθοῦσι, εἰς οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν διατελοῦσιν οὔτε πρὸς τὰς διὰ μίαν ἐκάστην τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος καθιερωμένας ἀνέκαθεν μνήμας ἁγίων ἢ θρησκευτικῶν γεγονότων — διότι τότε θὰ συνέπιπτον πρὸς τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας καθιερωθέντα ἐβδομαδιαῖα Προκειμενο - αλληλουάρια, — ἀλλ' οὔτε ἔτι πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα τῶν Ἀποστολοευαγγελίων, ἅτινα λαμβανόμενα ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγινώσκονται κατὰ ὠρισμένην τινὰ σειρὰν τῶν βιβλίων ταύτης. Οὕτω αἱ περικοπαὶ τῶν Εὐαγγελίων ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν :

1) Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς, δι' ἐβδομάδων 8.

2) Τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς α' ἐβδομάδος τῆς μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν περιόδου μέχρι τῆς ἐορτῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου), δι' ἐβδομ. 17.

3) Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς μετὰ τὴν ὑψώσιν τοῦ Σταυροῦ Κυριακῆς μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου, δι' ἐβδομ. 19, ἐξαιρέσει τῆς Κυριακῆς τῆς Χαναναίας.

4) Τὸ κατὰ Μάρκον τέλος Εὐαγγέλιον κατὰ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἥτοι δι' ἐβδομ. 6.

Παρομοία σειρὰ ἐπικρατεῖ καὶ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσι τῶν Ἀποστόλων, αἵτινες λαμβάνονται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τῶν Πράξεων δηλαδὴ καὶ τῶν ἐπιστολῶν (τῶν 14 τοῦ Παύλου καὶ τῶν 7 Καθολικῶν). Ἡ ἀνάγνωσις τούτων διήκει ὡς ἐξῆς :

1) Τῶν Πράξεων διὰ ἐβδομάδων 8, ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς (ἥτοι Α' Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, Β' τοῦ Θωμᾶ, Γ' τῶν Μυροφόρων, Δ' τοῦ Παραλύτου, Ε' τῆς Σαμαρείτιδος, Σ' τοῦ Τυφλοῦ, Ζ' τῶν Πατέρων καὶ Η' τῆς Πεντηκοστῆς).

2) Τῶν Ἐπιστολῶν ἡ ἀνάγνωσις διήκει, (ἐξαιρέσει μικρῶν τινῶν παραλλαγῶν ἐν τῷ μεταξύ παρατηρουμένων, ἰδίως κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν Σαββάτων καὶ Κυριακῶν) διὰ ἐβδομάδων 42, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς

Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς (Δευτέρας δηλαδή τοῦ Ἀγ. Πνεύματος ἢ τῆς τῶν Ἀγίων Πάντων ἐβδομάδος) μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, διαιρεῖται δὲ εἰς περιόδους πέντε, ὡς ἀκολούθως :

Περίοδος Α΄ Περιλαμβάνει ἐβδομάδας 9 (ἴτοι Α΄—Θ΄, τῆς Πεντηκοστῆς ὑπολογιζομένης ὡς Α΄), ἐν αἷς ἀναγινώσκεται ἡ πρὸς Ρωμαίους καὶ ἡ πρὸς Κορινθίους Α΄.—*Περίοδος Β΄* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς Ι΄ ἕως ΙΖ΄ Κυριακῆς ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀναγινώσκεται δὲ κατὰ ταύτην ἡ Β΄ πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας καὶ ἡ πρὸς Ἐφεσίους.—*Περίοδος Γ΄* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ΙΗ΄—ΚΕ΄ Κυριακῆς ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀναγινώσκεται δὲ κατὰ ταύτην ἡ πρὸς Φιλιππησίους, ἡ πρὸς Κολοσσαῖς, ἡ Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς.—Ἡ Δ΄ *περίοδος* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ΚΣ΄ — ΛΓ΄. ἐβδομάδος, ἀναγινώσκονται δὲ κατὰ ταύτην ἡ Α΄ καὶ Β΄ πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Τίτον, ἡ πρὸς Ἑβραίους ἡ τοῦ Ἰακώβου, ἡ Α΄ καὶ Β΄ τοῦ Πέτρου.—Ἡ Ε΄ τέλος περιόδου περιλαμβάνουσα 9 ἐβδομάδας (τὴν ΛΔ΄ καὶ τὴν ἐβδομάδα τῶν Ἀπόκρεω (ΛΕ΄), τὴν τῆς Τυροφάγου (ΛΣ΄) καὶ τὰς 6 τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς) ἐκτείνεται μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κατὰ μὲν τὰς 3 πρώτας ἐβδομάδας (μέχρι τῆς Τυροφάγου) ἀναγινώσκονται ἡ Β΄ Πέτρου (συνέχεια ἐκ τῆς προηγουμένης περιόδου), ἡ Α΄ καὶ Β΄ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα, κατὰ δὲ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς τῶν 6 ἐβδομάδων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς (ἐξαιρέσει τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων) ἀναγινώσκεται ἐκ νέου ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή.

Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν ἐνιαύσιον ταύτην περιόδου, ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, χρησιμοποιοῦμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἀποστολο-ευαγγελίων Προκειμένων καὶ Ἀλληλουαρίων, παρατηροῦμεν 1) ἐξαιρέσει τῆς ἐβδομάδος τῆς Διακαινησίμου, κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ὁποίας φέρονται ἰδιαίτερα Προκειμενο-αλληλουάρια¹⁾, κατὰ τὰς λοιπὰς ἐβδομάδας τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀρίζονται τοιαῦτα μόνον διὰ τὰ ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τὰ ἀναγνώ-

1. Τὰ Προκειμενο-ἀλληλουάρια ταῦτα τῆς Διακαινησίμου ἐβδομάδος ἔχουσι σχέσιν οὐχὶ πρὸς τὰ ἀκολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα, ὧν θὰ ἐχρησίμευον οἶονεῖ ὡς εἰσαγωγικοὶ στίχοι καὶ θὰ ἀπέδιδον τὸ θέμα ἢ τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς μετὰ μίαν ἐκάστης τῶν ἡμερῶν τούτων συνδεδεμένας ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις ἢ μνήμας ἁγίων.

Οὕτω εἶναι καθιερωμένοι ἡ μὲν Κυριακὴ εἰς μνήμην τῆς Ἀναστάσεως, ἡ δὲ Δευτέρα τῶν Ἀποστόλων, ἡ Τρίτη καὶ Τετάρτη τῆς Θεοτόκου, ἡ πέμπτη τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου, ἡ Παρασκευὴ τοῦ Πέτρου, καὶ τὸ Σάββατον Ἰωάννου τον Προδρόμου (*18. Δημητριάδου αὐτόθι I. σ. 137 ἐξ., 174 ἐξ., 178). Ὡς ἐκ τούτου ὀρίζονται Προκειμένα διὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα : Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος . . . (ψ. 117 στίχ. 24.1)· διὰ τὴν Δευτέραν τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων : Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν... (ψ. 18 στίχ. 5. 1)· διὰ τὴν Τρίτην τῆς Θεοτόκου : Μεν γαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον . . . (Λουκ. 1, 46)· διὰ τὴν Τετάρτην τῆς Θεοτόκου : Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου . . . (ψ. 44 στ. 18. 11)· διὰ τὴν Πέμπτην τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου : Ψάλατε τῷ Θεῷ . . . (ψ. 46 στ. 7. 1) κλπ.

σματοταῶν λοιπῶν τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν, ἐξαιρέσει μόνον τῶν ἡμερῶν ἐκεῖνων, ἐν αἷς συμπίπτει ἑορτή τις ἢ μνήμη ἐπισήμου τινὸς ἁγίου, 2) ἀπὸ τῆς Β΄ Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ μέχρι τῆς Η΄ Κυριακῆς, τῆς Πεντηκοστῆς, — ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων ἁκρων, καθὼς καὶ τῆς Ζ΄ τῶν Πατέρων ὀρίζονται ὡς Προκειμενο - ἀλληλουάρια τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὀκτὼ ἡχων, ἡγουν τὰ ἄμνημα λεγόμενα ¹⁾, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπαναλαμβάνονται εἰτα καθ' ἑκάστην τῶν πέντε περιόδων τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιστολῶν μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Βαῖων μετ' ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν (τὴν πέμπτην)

¹⁾ Α΄. *Προκείμενα ἄμνημα τῶν ὀκτὼ ἡχων (τῆς λειτουργίας).*

*Ηχος α΄. (ψ. 32) Γένοιτο Κύριε τὸ ἔλεος . . . (στίχ. 22). — Στίχ. Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι . . . (στίχ. 1ος).

*Ηχος β΄. (ψ. 27) Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου (στ. 9ος) — Στίχ. Πρὸς σέ Κύριε κεκράξομαι (στίχ. 1ος).

*Ηχος γ΄. (ψ. 46) Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν (στ. 7ος) — Στίχ. Πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε (στίχ. 1ος).

*Ηχος δ΄. (ψ. 103) Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου (στ. 2ος) — Στίχ. Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου (στίχ. 1ος).

*Ηχ. πλ. α΄ (ψ. 11) Σύ, Κύριε, φυλάξαις ἡμᾶς (στίχ. 8ος) — Στίχ. Σῶσον Κύριε. (στίχ. 1ος).

*Ηχ. πλ. β΄. (ψ. 27) Σῶσον, Κύριε, τὸ λαόν σου (στίχ. 9ος) — Στίχ. Πρὸς σέ, Κύριε κεκράξομαι (στίχ. 1ος).

*Ηχος Βαρυς (ψ. 28) Κύριος ἰσχύει τῷ λαῷ (στίχ. 11ος) — Στίχ. Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ (στίχ. 1ος).

*Ηχος πλ. δ. (ψ. 75) Εὐξασθε καὶ ἀπόδοτε (στίχ. 12ος) — Στίχ. Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ (στίχ. 1ος).

Β΄ Ἀλληλουάρια ἄμνημα τῶν ὀκτὼ ἡχων (τῆς λειτουργίας)

*Ηχος α΄. (ψ. 17) Ὁ θεὸς διδοὺς ἐκδικήσεις (στίχ. 48ος) — Στίχ. Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας (στίχ. 51ος).

*Ηχος β΄. (ψ. 19) Ἐπακούσαι σοι Κύριος (στίχ. 1ος) — Στίχ. Σῶσον τὸν βασιλέα (στίχ. 10ος).

— (ψ. 30) Ἐπὶ σοί . . . ἤλπισα . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερ (στίχ. 3ος).

*Ηχος γ΄. (δὲν ἔχει) . . .

*Ηχος δ΄. (ψ. 44) Ἐντεινε καὶ κατευοδοῦ . . . (στίχ. 5ος) — Στίχ. Ἠγάπησας δικαιοσύνην (στίχ. 8ος).

*Ηχος πλ. α΄. (ψ. 88) Τὰ ἔλεῃ σου Κύριε . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Εἶπας εἰς τὸν αἰῶνα (στίχ. 3ος).

*Ηχ. πλ. β΄. (ψ. 90) Ὁ κατοικῶν ἐν βοθηθείᾳ (στίχ. 10ος) — Στίχ. Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ . . . (στίχ. 2ος).

*Ηχος Βαρυς (δὲν ἔχει) . . .

*Ηχος πλ. δ΄. (ψ. 91) Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι . . . (στίχ. 1ος) — Στίχ. Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωῒ (στίχ. 2ος).

— (ψ. 118) Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ . . . (στίχ. 132) — Στίχ. Τὰ διαβήματά μου . . . (στίχ. 133ος).

*Ἀνάλογα πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὀκτὼ ἡχων τῶν ἐωθινῶν Εὐαγγελίων Προκείμενα.

περίοδον. Τὰ γεγονότα ταῦτα, ἀφ' ἑνὸς μὲν δηλαδὴ τῆς παραλήψεως τῶν Προκειμενο-αλληλουαρίων ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν καθημερινῶν ἡμερῶν τῶν ἐβδομάδων ὁλοκλήρου τοῦ ἑνιαυτοῦ, ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπαναλήψεως καθ' ἑκάστην περίοδον ἢ ὀγδοάδα ἐβδομάδων τῶν αὐτῶν πάντοτε Προκειμενο-αλληλουαρίων, ἐνῶ κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἐναλλάσσονται ἐκάστοτε αἱ περικοπαὶ τοῦ Ἀποστολο-ευαγγελίου διὰ τῆς ἐπαλήθους καὶ ἐκ διαδοχῆς ἀναγνώσεως ὅλων τῶν συγγραφῶν τῆς Κ. Διαθήκης — τὰ γεγονότα, λέγω, ταῦτα μαρτυροῦσι περιτρώως, ὅτι τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια ταῦτα εἰς οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν εὐρίσκονται πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα αὐτὰ ἀναγνώσματα, οὐδὲ χρησιμεύουσι ταῦτα ὡς ἐπιτομὴ τοῦ θέματος ἢ τῆς ὑποθέσεως τῶν ἀναγνωσμάτων, προτασσόμενα οἷον εἰς εἰσαγωγικοὶ αὐτῶν στίχοι ἢ πρόδρομοι¹⁾. Ἐὰν ὅντως εἶχον τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ἐνῆργουν τὴν ἀποστολὴν ταύτην, τότε ἔδει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μὴ παραλείπωνται πρὸ οὐδενὸς ἀναγνώσματος, ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνωνται τὰ αὐτὰ καθ' ἑκάστην ὀγδοάδα ἐβδομάδων ἢ περίοδον, ὡς σήμερον συμβαίνει, συμμορφούμενα οὕτω πρὸς τὸν ἦχον καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν περικοπῶν. Ἀλλ' ἡ συμμόρφωσις αὕτη πρὸς τὸν ἦχον ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν ἀρχικὸν προσορισμὸν τῶν ἐν τῇ θέσει των εὐρισκομένων ἄλλοτε ἀρτίων καὶ ὁλοκλήρων ὕμνων.

Συγκεφαλαιοῦντες νῦν τὰ εἰρημένα λέγομεν, ὅτι δύο σημασίας ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ ὄρω Προκειμένῳ: 1ον) τὴν τοῦ προτασσόμενου τῶν ἀναγνωσμάτων ἄσματος, ὁπότε εἰς τὸ Προκείμενον ἐννοεῖται ἡ λέξις ἄσμα. Ἡ σημασία αὕτη οὕσα ἢ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ θέσει αὐτῶν φερομένων ἄλλοτε προγόνων δὲν ἐξηφανίσθη παντελῶς ἐν τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας, διασωθεῖσα παρὰ τοῖς Προκειμένοις ἐκείνοις, ἅτινα ἢ φέρονται ὡς ἄμνηνα ἢ φέρονται προτεταγμένα πρὸ τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων, 2ον) τὴν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται, καθ' ὃν χρόνον ψάλλονται, ἢ τὴν τῆς ὑποθέσεως τῆς ἀγομένης ἐορτῆς. Ἡ σημασία αὕτη ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς ἐμνήμοις λεγομένοις Προκειμένοις. «Τοῦτο δ' ἔστιν (τὸ Προκείμενον)», λέγει καὶ Συμεὼν ὁ Θεσσα-

1. Ἐκ παρανοήσεως τοῦ γεγονότος τούτου, ἐνισχυθείσης καὶ ὑπὸ τῶν ἐνιαχοῦ φερομένων φράσεων: Προκείμενον τοῦ Ἀποστόλου ἢ Προκείμενον τῆς προφητείας, προῆλθεν ἡ πολλαχού ἐπαναλαμβανομένη γνώμη, ὅτι τὰ Προκείμενα - αλληλουάρια χρησιμεύουσιν ὡς εἰσαγωγικοὶ στίχοι τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπακολουθούντων αὐτὰ ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ οὐσιώδες ἐκφράζουσιν αὐτῶν περιεχόμενον. Οὕτω ἐπὶ π.δ. ὁ Goar (Εὐχολόγιον 128, 90), Ὁρθῶς τοῦναντίον ὁ Du Cange ἐν τῷ Gloss. Gr. h. v. ἐν τῇ λέξει Προκείμενον. Ὅτι δὲ τὰ Προκειμενο-αλληλουάρια δὲν ῥυθμίζονται κατὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπακολουθούντων αὐτὰ ἀναγνωσμάτων, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν περιπτώσεων ἐπὶ ἐκείνων, τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς Τυπικοῖς, καθ' ἃς, ὅταν συμπίπτωσι δύο διάφοροι ἐορταὶ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὁρίζονται Ἀποστολοευαγγέλια μὲν τῆς ἐτέρας τῶν ἐορτῶν, Προκειμενο-αλληλουάρια δὲ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ἐτέρας ἐορτῆς, ἢ καὶ τὰνάπαλιν. Ἴδε ἐπὶ π. Δημητριάδου I. 265. 267. 268. 321. 355. 364. 372.

λονίκης, πραγματευόμενος περὶ τῶν καθ' ἡμέραν ἐν τῷ Ἑσπερινῷ ψαλλομένων Προκειμένων (Περὶ ἑκκλ. ἀκολουθ. κεφ. τλζ' σ. 236/37), «ἡ περὶ τῆς ἐορτῆς προφητεία, τὸ περὶ τῆς ἡμέρας ἐκδιδάσκον ψαλμικόν...», «Προκείμενα δὲ λέγεται», ὡς προσθέτει ὁ ἴδιος ἐνταῦθα ὀλίγον τι περαιτέρω, «ὡς τῶν ἐορτῶν καὶ ἐπερχομένων ἡμερῶν προοίμια». Ἡ διττὴ αὕτη σημασία τοῦ Προκειμένου ὑπολανθάνει καὶ ἐν ὅσοις λέγονται παρὰ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἑρμηνείᾳ τῆς ἑκκλ. ἀκολουθίας περὶ Προκειμένου· «Τὰ Προκείμενα», λέγει οὗτος, «τῶν προφητικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν γραφῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου προτιύσσονται. Στίχοι δέ τινες εἶναι ὡς τὸ πολὺ παρὰ τῶν ψαλμῶν, συγγενεῖς τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀναγνωσκομένων καὶ οἷον προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς ἅμα δὲ καὶ λειαινουσί πως τὴν ἀκοὴν ᾄδόμενα καὶ τῇ ἀναγνώσει παρασκευάζουσι». Καὶ ταῦτα ἀποκρυστάει αἱ περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐν λόγῳ ὅρων ἀλληγορικαὶ ἐρμηνεῖαι ἑκκλησιαστικῶν τινῶν συγγραφέων ὡς ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς ἱστορικά καὶ πραγματικά δεδομένα. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τοιούτων ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν ἀνάγονται ἐπὶ π. δ. ὅσα Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἱστορίᾳ ἑκκλησιαστικῇ καὶ μυσταγωγίᾳ περὶ ἑκκλησίας ἀναγράφει περὶ τῆς σημασίας τῶν Προκειμενο - ἀλληλουαρίων. «Τὸ δὲ προκείμενο», λέγει, «δηλοῖ τῶν προφητῶν τὴν ἐκφαντορίαν, ἥ προσημύνησε τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ...»¹⁾ ... Διὰ τοῦ ἀλληλουῖα βοᾷ καὶ Δαβὶδ καὶ λέγει: ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκφανῶς ἦξει, ὅτι δὲ τὸ ἀλληλουάριον τῇ ἐβραΐδι διαλέκτῳ οὕτως: τὸ ἄλ ἔρχεται, τὸ ἦλ ὁ θεός, τὸ οὐῖα αἰνεῖτε ἢ ὑμνεῖτε τὸν θεὸν ζῶντα». — Παρόμοιαι ἐρμηνεῖαι περὶ τῆς σημασίας τῶν ὅρων τούτων ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις ἔτι συγγραφεῦσι καὶ ἐρμηνευταῖς τῶν θείων ἀκολουθιῶν, ἰδίᾳ δὲ παρὰ Σεμεὼν τοῦ Θεσσαλονίκης. Οὗτοι ἅπαντες, ἀκολουθοῦντες προφανῶς Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων ἢ τὴν πηγὴν αὐτοῦ, ἀναπτύσσουν ὅσα ἐκεῖνος περὶ τούτων διετύπωσεν. Οὕτω ὁ Γερμανὸς ἐξηγῶν τὸ Προκείμενον ἐπάγεται, ὅτι «μηνύει τὴν ἐκφαντορίαν καὶ τὴν προμήνυσιν τῆς τοῦ βασιλέως Χριστοῦ παρουσίας. Ὡς στρατιῶται προτρέχοντες καὶ βοῶντες: ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ ἐμφάνηθι καὶ ἔλθέ, σῶσον ἡμᾶς» (ἴδε τὸ χωρίον παρὰ τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 228). Παρομοίως ἠχοῦσι τὰ ὅσα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως (τοῦ Goar δηλ. ἐν σ. 47) ἀποδίδονται εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἀγίας Μαύρας Ναθαναήλ. Ὡσαύτως Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης ἐξηγῶν τὸ Ἀλληλουῖα πολλαχοῦ ἐν τοῖς ἑαυταῦ συγγράμμασιν ἀνευρίσκει ἐν αὐτῷ τὴν σημασίαν τῆς ἐπιδημίας τοῦ θεοῦ ἢ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἑρμηνείᾳ Περὶ τε τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, κεφ. ξς' σ. 281, 10, εἰς τὴν ἐρώτησιν, Διὰ τί πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἀλληλουῖα; ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς: «πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ δὲ ἀλληλουῖα ὕμνος ὁ δὴ αἶνον θεοῦ καὶ ἐπι-

1. ἴδε τὸ χωρίον παρὰ Δημητρίεβσκη III 373.

δημίαν δηλοῖ θείας χάριτος ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις». — Καὶ ἄλλαχού (περὶ Ἑκκλ. ἀκολουθίας κεφ. τμζ' σ. 244,26 «ἐπιδημία θεοῦ καὶ ἔλευσις καὶ ἐμφάνεια θεοῦ ἐρμηνεύεται τὸ ἀλληλούϊα καὶ τῆς οἰκονομίας τοῦτο ἐστὶν ἐξαίρετος αἶνος. Διὸ καὶ συνεχῶς τοῦτο παρ' ἡμῖν ψάλλεται καὶ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου λέγεται καὶ τὴν παρουσίαν Χριστοῦ δηλοῦν τὸ ἀλληλούϊα. Ἐρχεται γάρ φησιν ὁ θεός, ὃς καὶ ἦλθε καὶ ἐξ οὐρανοῦ πάλιν ἐλεύσεται» ¹⁾).

Ἀνάλογα ἰσχυρίζεται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ περὶ τοῦ Προκειμένου. Οὕτω ἐν τῇ καὶ ἀνωτέρω ἔτι προσαχθείσῃ περιγραφῇ αὐτοῦ περὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν καθ' ἡμέραν Προκειμένων τῆς ἐσπερινῆς ἀκολουθίας κεφ. τλζ. σ. 236, 32 Περὶ Ἑκκλ. ἀκολουθίας πλησίον τῶν φράσεων «τὸ περὶ τῆς ἡμέρας ἐκδιδάσκον ψαλμικὸν» καὶ «Προκείμενα δὲ λέγεται, ὡς τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἐπερχομένων ἡμερῶν προοίμια» (αὐτ. σ. 237, 15) ἀπαντᾷ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἡ ἐτέρα φράσις: «τοῦτο δὲ (τὸ Προκείμενον) ἐστὶν ἡ περὶ τῆς ἑορτῆς προφητεία», ὅφ' ἦν προδήλως ὑπονοεῖ κατὰ τὸ π. δ. τῶν λοιπῶν ἀλληγορικῶν «τὴν ἐκφαντορίαν τῶν προφητῶν καὶ τὴν προμύνησιν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ» ²⁾).

Νηφαλιώτερον ἐκφράζεται οὕτως ἐν τῷ κ' κεφ. Περὶ θείας ἀκολουθίας, ἔνθα, πραγματευόμενος περὶ τοῦ Ὁρθρου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐπαδομένων Προκειμένων, περιγράφει ταῦτα ὡς ἀκολούθως: «ἐκλογαὶ ὕμνων ψαλμικῶν, ἀρμόζουσαι ταῖς ἑορταῖς ἢ τοῖς ἀγίοις, ἐπλάδονται· προκηρύγματα οὔσαι τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ».

Ἐπειδὴ τέλος τόσον ἐκ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν Προκειμένων ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ὡς προκηρυγμάτων τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς προφητειῶν περὶ τῆς ἑορτῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς θείας λειτουργίας θέσεως αὐτῶν πρὸ τῶν ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης ἀναγνωσμάτων ἡδυνάτο τις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γενικὴν ἀρχήν, καθ' ἣν ἡ μὲν Π. Διαθήκη ὡς προδιαγράψασα τὴν ἀλήθειαν προηγεῖται τῆς Καινῆς, αὕτη δὲ ὡς τελέσασα ταύτην καὶ παροῦσαν ὑποδεικνύουσα ἔπεται ταύτης ³⁾), νὰ

1. Παρόμοια καὶ ἄλλαχού ἔτι ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτοῦ. Οὕτω Περὶ βαπτίσματος κεφ. ξγ', σ. 82,19 «τοῦτο δὲ τὸ ᾄσμα τὸ ἀλληλούϊα . . . ἐπιδημίαν θεοῦ σημαίνει». — Ἐν τῷ Περὶ τῆς τοῦ θείου ναοῦ καθιερώσεως κ. ρια σ. 118,41 «προφητικόν ἐστὶν ᾄσμα, ἐπιδημίαν θεοῦ καὶ αἰνεσὶν θεοῦ δηλοῦν». Τὰ αὐτὰ δὲ φέρονται καὶ ἐν τῷ Περὶ Ἑκκλ. ἀκολουθίας κτλ. σ. 237,8 καὶ ἐν τῷ Περὶ κηδείας σελ. 26,17.

2. Παρόμοια ἰσχυρίζεται ὁ αὐτὸς περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ ψαλλομένων ἀντιφώνων, περὶ ὧν λέγει (ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ περὶ τοῦ ναοῦ κλπ. κεφ. μθ. σ. 729,5) «Ψαλμικά μὲν προλέγοντες, συνάπτοντες δὲ ἐκ τῆς χάριτος τοὺς ὕμνους· διὰ μὲν τῶν ψαλμῶν προκηρυχθεῖσαν καὶ τοῖς πάλαι οἷς καταγγέλλουσι τὴν τοῦ Θεοῦ σάρκωσιν» καὶ διὰ τῶν ἐφυμνίων αὐτῶν παριστῶσι τὴν χάριν τετελεσμένην καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν σαρκωθέντα τε καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργήσαντα».

3. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 21,4.

ἄχθῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ Προκείμενα ἐνέχουσι τὴν σημασίαν τοῦ ἐκ τῶν προτέρων κειμένου ἢ ὠρισμένου ἢ προδιαγεγραμμένου ἢ προφητευθέντος, διὰ ταῦτα προσθέτομεν ἐνταῦθα δύο ἔτι λέξεις περὶ τούτου. Ἡ ἔρμηνεία αὕτη, οὕσα καθαρῶς ἀλληγορική, θὰ εἶχε βεβαίως ἀνάλογον στήριγμα ἐν τοῖς ἀντιφώνοις, ἐν οἷς κατὰ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ψαλμικά μὲν προλέγονται, συνάπτονται δὲ καὶ ἐκ τῆς χάριτος ὕμνοι καὶ «διὰ μὲν τῶν ψαλμῶν προκηρυχθεῖσαν καὶ τοῖς πάλοι, οἷς καταγγέλλουσι τὴν τοῦ Θεοῦ σάρκωσιν καὶ διὰ τῶν ἐφουνίων αὐτὴν παριστῶσι τὴν χάριν τετελεσμένην...». Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἔρμηνεία τῶν Προκειμένων δὲν δύναται νὰ εὐδοθῇ διὰ τοὺς ἀκολουθοῦς λόγους: 1) διότι ταῦτα δὲν συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἐκ ψαλμικῶν ἢ ἐτέρων χωρίων τῆς Π. Διαθήκης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τροπαρίων· 2) διότι ταῦτα, ὅπερ καὶ σπουδαιότεραν, δὲν ἀπαντῶσι μόνον πρὸ ἀναγνωσμάτων Ἀποστολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ προφητικῶν ἔτι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, 3) διότι κατηγορία τις αὐτῶν, τὰ ἄμνηνα λεγόμενα, εἰς οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν διατελεῖ εἴτε πρὸς τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα εἴτε πρὸς τὰς ἀγομένας ἡμέρας ἢ ἑορτάς.